

Hentchak :

Organe Central

DU PARTI

HENTCHAKISTE

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

Journal Arménien

mensuel

XX Année

ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ՕՐԳԱՆ ՀՆՉԱԿԵԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆ

ՀԱՐԿԱՆՈՐ Է ՍԹԱՓՈՒԻ

Հայրենիքէն եկած նամակները՝ մէկը միւսէն աւելի սրտաճմլիկ, մէկը միւսէն աւելի տարտեհեցուցիչ են։ Բռնապետութիւն մը ի՞նչ կրնայ խորհիլ ժողովուրդ մը ջնջելու, օր առաջ երկիր մը աւերելու համար, — այդ ամէնը կը կատարուի արագ և մեծ ծաւալով։ Այլևս՝ տառապանքի, չարչարանքի բանտի, արքայանքի մասին չէ խօսքս, և ո՛չ ալ հարկահաւաքներու խստութիւններու մասին. այլ անոր մասին է, որ ծաւիկ կառավարութիւնը, բառի բուն նշանակութեամբ՝ իր պաշտօնեաներու միջոցով, կը դատարկէ երկիրը հայերէ, անոնց տեղը միւսիւմաններ բնակեցնելու համար, և հազար ու մի նեղութիւններով ներս մտած հայերն ալ դուրս կը վտարէ։

Թէ քի թա պա ա ընողներու թիւը կարծուածէն աւելի ահագին չափեր կատանայ հետզհետէ, որ յայտնի ապացոյց է վտանգի խորութեանը։

Ահա, աղետարշ նամակի մը կտորը։

“Անշուշտ հասկնալ կուզես ժողովրդին տարածադրութիւնը, կը ցաւիմ բնելու՝ որ շատ ինկած, յուսահատ վիճակ մը կը ներկայացնէ, մինչև որ գորատուր հակադեցութիւն մը չըլլայ, որ և է բան սպասելը՝ սխալ մը պիտի ըլլար, գէթ այստեղի համար, ես այսպէս կը տեսնեմ։ Գաղթելու գաղափարը շատ մեծ հոսանք մ'առնել սկսած է և շատ տեղերէ ալ՝ շատեր արդէն գաղթած են, ահա՛ խոշոր վտանգ մըն ալ. ի՞նչպէս առնել սակայն ասոր առաջը, երբ ժողովուրդը բոլորովին արգահատելի վիճակի մը հասած է. գաղթողներ ի՞նչ կը մտածեն, գիտէ՞ք. — այժմու վիճակնուս ալ գէշ վիճակ մը չենք ունենար ես՝. գէթ պատուի ու կեանքի ապահովութիւնը կու՛նենանք. — կըսեն”։

Թիւրք կառավարութիւնը, մեզ բնաջնջելու ծրարագիրը՝ ակնյայտնի կերպով կը գործադրէ։

Ի՞նչ ընենք ուրեմն։

Բողոքէնք եւրոպական պետութիւններուն, — միթինկնէ՛ր ընենք, աղերսագրելով զիմէնք դեսպաններուն, պետութեանց ներկայացուցիչներուն. չը հասկըցնէ՛ք անոնց մեր ցաւերը, թուրքին մեզի դէմ ի դործ դրած բարբարոսութիւնները և անոր յղացած դժոխսական ծրագիրը։

Անշուշտ՝ բողոքը յատուկ է ամէն զրկուածի, ամէն տկարի, բայց խնդիրը այն է՝ թէ եւրոպական պետութիւնները, որոնց որ պիտի բողոքենք, — անոնք շատ լաւ գիտեն, որ թիւրքը կուզէ Հայաստանը ու-

նենալ, արանց Հայու։ Անոնք՝ ոչ միայն պաշտօնէն, այլ ալ ծրագրի գործադրութեան փաստերը արձանագրած ու մատնանշած են իրենց մատուցած պաշտօնական գեկուցադրելուն մէջ։ Դեռ աւելին կըսեմ, անոնք ոչ միայն պաշտօնէն, այլ անոնց մէջ կան անպիսիւններ, որոնք չէ թէ թուրքին հակադրման քաղաքականութեան անտարբեր աչքով կը դիտեն, չէ թէ կը թողուն որ ինչոր ուզէ ընէ, այլ իրենք ի՛սկ կը զրդեն պաշտօնէն և կընկերանան անոր, — ի հարկէ իրենց հեռաւոր շահու տեսակետով։

Բողոքէնք, արդարութիւն աղաղակենք, — բայց արդարութիւնը, ճշմարտութիւնը այս աշխարհին մէջ՝ իր զլխուն թողուցած, գոյութիւն չունի, անիկայ գոնէ հիմա չը գտնուի կառավարութեանց նժարին մէջ։

Մեր ծով ցաւերուն, մեր անհատնում տառապանքին դարման, արդարութիւն, ճշմարտութիւն կուզենք փնտռել, կուզենք չը կոտորուիլ, չը մորթուիլ, կուզենք ապրիլ, մեր իրաւանց, մեր կենաց և մեր հայրենեաց տէրը դառնալ, — այդ բոլորը փնտռենք մեր սուրի ծայրը, մեր ատրաշէկ գնդակին մէջ։ Ամէն ինչ կեղրոնացած պէտք է տեսնենք հայ կըտրիճի բազուկին մէջ։

Ուրիշներուն դուռը բաղխելով չէ, որ արդարութեան դուռը պիտի բացուի մեր առաջ, ուրիշներուն աղաչելով, պաղատելով, արգահատանք մուրալով չէ, որ մենք Հայաստանը պիտի ազատենք, — ո՛չ, այլ յետափոխ ալիս կուզենք մղելով։

Լա՛նք, աղաչէ՛նք, պաղատի՛նք, որ եւրոպական պետութիւնները իրենց գանձը բանան, իրենց զօրքերը շարժականութեան մէջ դնեն, սուր հանեն, թուրքին վրայ վազեն մեզ փրկելու համար, — երբ մենք ինքներս նախ մեր քսակի բերանը չենք բանար, երբ ամենէն առաջ հայ կտրիճը առաջ չը նետուիր և իր կեանքը զոհաբերութեան չը պատրաստուի։

Կընէ՛ք մենք այն, ինչոր ուրիշներէն կը պահանջենք, որ անոնք մեզի համար ընեն։

Եթէ ուրիշ ազգերու կեանքէն չենք խրատուիր, գոնէ մեր անցեալ պատմութենէն խրատուինք։

Մեր հայրերը շատ էին լացեր, շատ էին աղաղակեր, եւրոպական պետութեանց ներկայացուցիչներուն դռները շատ էին բաղխել, բայց այդ բոլորի հետեանքը ի՞նչ էր եղած։ Փոխուցած անց-

եալի դրութիւնը, — բնաւ երբէք, մազի չափ անգամ չը փոխուեցաւ:

Երբ ժամանակակից ըմբոստ Հայ երիտասարդութիւնը յեղափոխական ասպարէզը մտաւ, երբ Հայ ժողովրդի յառաջամարտ մասը Հրացանը գրկեց, — միայն այն ժամանակն էր, որ Եւրոպան Հետաքրքրուեցաւ, գիտցաւ թէ ուայեաներ կան, որոնք կուզեն ազատ ապրիլ, և, առողջ Համար ալ, արեան գետակներ կը հոսեցնեն:

Եւրոպան տեսաւ մեր արիւնը, զուլալ, անմեղ, ազատութեան նուիրուած մարտը արիւնը, — նա չը կարծեցաւ. նախ աչքը դարձուց դէպի իր շահը, և իր շահու տեսակէտները սկսաւ մատնելուն վրայ հաշուել:

Ոյժ ունէ՞ր հայը, որ մինչև վերջը իր Դատը առաջ մղէր, կէս ճամբան չէ՞ր մնար, արժէ՞ր անոր համար իր շահերը վտանգել. — այս եղաւ մեր սրտացաւ օտար բարեկամներու մտմտութիւնը:

Հարիւր հազարներու արեան առաջ՝ Եւրոպան առ առաւելն կարեկցեց և միայն այդքան, այդ կարեկցութիւնն ալ երթալով մարեցաւ. այսօր նա միայն ինքն իրմով կըբաղի, և Հայաստանի մէջ անցած դարձածը, Հայ ժողովրդի կրածը, անոր ուշադրութիւնն անգամ չի գրաւեր:

Այս ամենէն ետքը ի՞նչ ընել:

Ամէն բանէ առաջ, մենք մեզի հաւատարիմ միա՞նք, մենք մեր պատմութեան շարունակութիւնը կազմե՞նք, մեր քաջարի նահատակներու հարազատ ժառանգը և յաջորդները լինե՞նք:

Այս սև օրերը, որ մենք կանցունենք, մեր նախահայրերը շատ են տեսած անցեալ դարերու մէջ. բայց՝ անոնք ո՛չ վհատուած են և ո՛չ ալ յուսահատուած. անոնք կուր յամառօրէն մղած ու կուրծք տուած են ժամանակի խիտ հարուածներուն, առանց վարանումի և առանց յուսահատութեան. մինչև որ սև օրերն անցած են, ինչպէս գարնան հեղեղ:

Հայ ժողովուրդը այս տառապանքի օրերուն մէջ, թող ինքն իր գծած յեղափոխական շաւղին հետևող մնայ, թող կուրծք տայ, թող չվհատի, մինչև որ այս սև օրերն ալ անցնին, և պիտի անցնին:

Ձկա՛յ, չկա՛յ փրկութիւն ուրիշէն, մեր փրկութիւնը ո՛չ միայն մենք մենե՛ պիտի յուսանք, այլ Համոզուած պիտի լինինք, որ մենք մեզ փրկելու ոյժը, զօրութիւնը ունինք: Ահա՛ ինքնավստահութիւնը, ահա՛ համոզումը, որ մեր ամենօրեայ կեանքի մտածումը պիտի կազմէ:

Եթէ մենք զմեզ փրկելու, մենք զմեզ ազատելու ճարը, միջոցը, ոյժը ունինք, հապա ինչո՞ւ չենք ազատուիր, ուրեմն:

Ինչո՞ւ, — որովհետև մենք չենք կրնար մեր բոլոր ոյժը երևան դնել, կազմակերպել, ներդաշնակել և պարտականութեան դաշտը հանել:

Ինչե՞ր չէր ընէր հայ ժողովուրդը, եթէ միա-

համուռ աշխատէր, համերաշխ գործէր և առիթէն օգտուիլ գիտնար, միթէ՞ թիւրք պետութեան այս ինկած ու մնանկացած օրերուն մէջ՝ մենք չը պիտի կրնայինք մի վարպետ հարուածով մեր ազատութիւնը խլել:

— Մենք այդ կարող էինք և կարող ենք ընել, եթէ մեր մէջ համերաշխութիւնը, միութիւնը և պարտաճանաչութիւնը տիրէ:

Այն օրը՝ երբ ճշմարտապէս ամենուս նշանաբանը կը լինի՝ «ամէնը մէկի և մէկը ամենուն համար», — այդ օրը մենք փրկուած ենք:

Ձանա՞նք այդ օրը բերել, և ապա ժամանակը հրամայական կը դարձունէ, թէ ի՞նչ պէտք է ընենք:

ՄՈՒՐԱՏ

ՍՕՑԻԱԼԻՉՄ ԵՒ ԱԶԳԱՅԻՆՈՒԹԻՒՆ

Սօցիալիզմի և ազգութեան յարաբերութեան նկատմամբ մեր մէջ երկու ծայրայեղ կարծիքներ կան, կարծիքներ՝ որոնք ո՛չ միայն յաճախ սուիթ են տալիս ոչ-ցանկալի երեւոյթներ, այլև պատճառ են դառնում մի կարգ այնպիսի հետեւանք յառաջացնող անհեթեթ թիւրիմացութիւնների, որոնք ջրատուած են, մեծապէս, հասարակական շատ գործեր:

Մեր թունդ պահպանողական, բացի հայ ազգայնական կեանքից՝ ուրիշ և ո՛չ մի բանով հետաքրքրուող հայ մարդը երկաթի այն համոզումն ունի՝ թէ սօցիալիզմը ուղղակի և անմիջական նպատակ ունի աղգութիւնը ջնջել և, հետևաբար այդպիսու կարծիքով, լինել սօցիալիստ, նախ ասել է լինել մի բան, որ ինչոր է, բայց ամէնից առաջ հայ չէ: Եթէ հայ՝ ապա ոչ-սօցիալիստ, իսկ եթէ սօցիալիստ՝ ապա ոչ-հայ — ահա դրանց համոզման շէնքը:

Այս կարգի մտածողների մէջ չենք ասում թէ անկեղծ, անձնուէր սրտեր և հասարակական գործերի բարգաւաճմանը նախանձախնդիրներ չկան, մանաւանդ հայ յեղափոխական գործի յաջողութեանը, — ոչ, ընդհակառակը, մենք դրանց մէջ տեսած ենք շատ լաւ տրամադրութիւններ, պէտքական ոյժեր ի՛սկ, որոնք իրաւունք օգտակար կարող էին լինել, եթէ մտքի, մտածմունքի մի փայլ ընդլայնութիւն ձեռք բերէին, եթէ մի քիչ աւելի ընթացիկ տեղեկութիւններ ունեային ժամանակակից գաղափարներից և քաղաքակրթութեան հոսանքներից, — դրանց գլխաւոր պակասութիւնն այն է, որ ժամանակից յետ են մնացել և ներկայի վրայ դիտուած են անցեալ կեանքի գունաւորուած ակնոյցներով:

Մանկութիւնից ի վեր մեծացած միմիայն հայ կեանքով, դաստիարակուած իր պապի և ծածի խրատներով, կրթուած պատմական վարժապետի դասերով, սնուած մեր դասական և նորագոյն գրականութեան անձուկ շրջանակով, գիտութեան տարրերի հետ հազիւ ծանօթ, ընկերային և պատմական ընդհանուր գիտութիւններից համարեա թէ զուրկ, ուրիշ ազգերին և ժողովրդներին մանկութիւնից ի վեր խորթ և թշնամի աչքով դիտելու սովոր, ծնունդ զուտ ազգայնական միջավայրի — այդպիսին, իրերի բնական բերմունքով, ըմբոստ ամէն նորութեան՝ ինչոր չի համապատասխանում իր արդէն ունեցածին, ճիւղ է անում շարունակել մնալու առաջուան նեղ, նախապաշարուած, նորը մարսելու անընդունակ ուղիղը, եթէ նոյն իսկ փոխադրուած է մի այլ միջավայրի մէջ, ուր կեանքի պայմանները բոլորովին փոխուած են և ամէն բոլոր հարուածում են իր հասարակագիտական շէնքի սիւները:

Յաջողում է նա իր այդ ձգտումն ձեռք, — ո՛չ միշտ:

Որքան որ վճռապիկ, հորենական և ճորենական աւանդութեանց կառնող, միշտ կասկածոտ, այնուամենայնիւ զայիս է մի րոպէ, երբ նա այլևս չգիտնար իր միջավայրի ակիբեներն՝ սկսում է տատանուել, խաբիրափել. նա ջանք է անում իրեն յարմար միջավայր ստեղծել և այնտեղ փոխադրել իր արդէն ունեցածը և շարունակել իր առաջնական կեանքը, այն կեանքը՝ որ իրեն տուել էր պապենական օջախը, վարժապետը, տէր-տէրը, շուկայի միտքը, — բայց այդ նրան մինչև վերջ չի յաջողում. խորթ բեկոր նոր կեանքի յորձանքի մէջ, նա՝ այդ ազգայնա-մոլը յանկարծ դարձնում է իր չտեսած խուլներին և հայ քրիստոնեան, բայց հայից և հայութիւնից ամէն ինչի վրայ խորթ նայողը ինքն է՝ որ ընկնում, խորթանում է և թունդ ազգայնաժողովի ինքնուրոյ՝ թունդ հակազգայնական է դառնում — աշխիւքն մի բան, որ ամէն ինչ է, բայց հայ չէ:

Եւրոպական, Ամերիկեան և այլ բուրժուազական ազատ մեղաւորների մէջ ապրող խստապահանջ հայ ազգայնամոլի կեանքը յաճախ վերջանում է ողբերգական կերպով՝ ազգային տեսակէտից. նա ուզում է ապրել, շնչել որպէս հայ, բայց զայիս է մի օր, իր կամքին հակառակ, երբ նա ապրում, շնչում, մեռնում է որպէս ոչ հայ: Երևոյթը հասկանալի է և դիւրաւ բացատրելի:

Ահա՛ այս տիպերիցն է յաճախ, որ անհաշտ ասելութիւն է ուղղում դէպի սօցիալիզմը, ոչ թէ նրա գաղափարային, սկզբունքային խնդիրների մասին, — ո՛չ, չէ որ լսել են թէ սօցիալիզմը քարոզում է հաւասարութիւն, առանց ցեղի, կրօնի, լեզուի և ազգի խտրութեան և ահա այդ մեծ սկզբունքը մարտնչելով չկարողանալով, կամ՝ աւելի ուղիղն ասած՝ չաշխատելով թափանցել նրա էութեան և ոգու մէջ, զայիս են այն կոպիտ եզրակացութեան, թէ քանի որ սօցիալիզմը ազգերի հաւասարութիւն է քարոզում, կնշանակի թէ նա հային ասում է լինել ուս, թուրք, քուրդ... և դա ալեկոծում է ինքնապահպանութեան բնազդը, գնցում է կարմիր ազգայնամոլութիւնը և առաջդ տեսնում ես մարդիկ, որոնք հակառակ իրենց է՛ն կենսական և է՛ն բարձր շահերին, սկսում են պոռալ, ձգալ որ սօցիալիզմը տնաբանդութիւն է, համագոր ազգութեան, դաւաճանութեան, և այդ բոլորը նրա համար, որ սօցիալիզմի մէջ ազգերի, ցեղերի, լեզուների հաւասարութեան սկզբունք կայ:

Նախապաշարունը այնքան արձաններ է արձակել, Հինը այնքան կաշկանդել է այդպիսիներին, որ երբ համոզեցուցիք փաստերի առաջ տեղի են տալիս ու այլևս անկարելի է հակառակել — դարձեալ մտքերի մէջ մնում է մի խուլ կասկած, մի անվստահութեան գիծ: Մարդը իրեն ասած-լսածներին նայելով՝ անձնատուր է լինում, բայց միշտ այն վերապահութեամբ, թէ իրեն խաբում են, խաբում են՝ որպէսզի հայ լինելուց դադարեցնեն:

Անշուշտ, իր գործադրութեան համար, ամէն նոր գաղափար նոր սերունդ էլ կպահանջի. հասկանալի է թէ Յիսուսը ինչո՞ւ համար, իր մտքերի մարմնացմանը տեսակէտից, աւելի նախապատուութիւն էր տալիս մանուկներին, քան Մարուկեցիներին և Փարիսեցիներին՝ իր ժամանակի այդ անուղղաջ ազգայնամոլներին, որոնք մանուկներից շա՛տ բարձր էին իրենց մտաւոր կարողութիւններով, բայց հէնց խնդիրն էլ այն է, թէ այդ մտաւոր կարողութիւնները ի՞նչ հիմունքների վրայ էին կեցած և դէպի ո՞ր կողմը հակած:

Մենք այդ թունդ պահպանողականներին է որ ուղղում ենք մեր խօսքը և ասում՝ որ սխալ է ձեր հայեցակէտը, սխալ է ձեր եզրակացութիւնը. կարելի է լինել և՛ սօցիալիստ և՛ հայ, սօցիալիստ դառնալը նախապայման չէ՝ ազգը կորցնելուն, սօցիալիզմը չի ասում որ հայը անպատճառ իր ազգութիւնը պիտի կորցնի և երթայ դառնայ թուրք, քուրդ,

ուսու... այդպիսի բան չկայ: Եթէ հայը ուզում է պահել իր ազգութիւնը, ցանկանում է մնալ հայ, սօցիալիզմը ո՛չ միայն դրան արգելք և հակառակող չէ, այլ իրեն տալիս է անկաշկանդ, ամէն տեսակ սեղծութիւնից ազատ պայմաններ՝ հայ մնալու: Սօցիալիզմը այնպիսի մի տարրալուծիչ ոյժ չունի իր մէջ՝ որ հայը թուրք դարձնի, թուրքը՝ հայ, մի ցեղ, մի լեզու, ուրիշ մի ցեղի, ուրիշ մի լեզուի ձևափոխի, — ո՛չ այդպիսի նպատակ, ո՛չ էլ այդպիսի մի միջոց ունի սօցիալիզմը. այդ մտածմունքները կարող են յարմարել բուն պետական գաղափարների պաշտպաններին, նրանք են այդ տեսակ ձգտումներ ունեցել, սօցիալիզմը ցեղային ձևափոխութիւններից, լեզուական խնդիրներից բարձր է. նա ձգտում է ո՛չ միայն անհատը ազատել ամէն տեսակ նիւթական և բարոյական կաշկանդումներից, այլև հաւաքական մարմինները՝ ազգութիւնները. և այդ ազատ ազգերին եղբայրաբար, հաւասար պայմաններով և իրաւունքներով իրարու հետ կապելով՝ հաւաքական ազգ անհատներից կազմել ընդհանուր մարդկութիւնը, որի մէջ ազգային ամէն միութիւն ազատ է իր գոյութիւնը, իր անհատականութիւնը պահպանելու, եթէ ցանկանում է, և պահպանելու սեպհական պայմաններ և ոյժ ունի:

Արդ, հայ մնալու ցանկութեամբ, իր ազգութիւնը չկորցնելու երկիւղով սօցիալիզմին հակառակելը ոչ միայն անտեղիութիւն է, այլև սխալ և հետեանք տգիտութեան:

Հազարաւոր հայ անհատներ՝ բուրժուա, պետական պաշտօնեայ, գործաւոր... իրենց ազգութիւնը կորցնում, նրանից հրաժարւում են՝ առանց սօցիալիստ լինելու: Ահազիս հայ գաղութներ են անհետացել, որպէս հայ ազգութեան անդամներ, առանց կասկածելու անգամ սօցիալիզմի գոյութեան մասին: Ուրեմն ազգութիւն կորցնել կամ չկորցնելը սօցիալիզմի հետ ուղղակի կապ չունի: Խորի էութեան հետ ծանօթանալու համար, հարկաւոր է ուսումնասիրել այն և ոչ թէ առանց իրականութեան վերահասու լինելու, ի գուր տեղը մտքերի մէջ անտեղի շփոթութիւններ յառաջացնել և տգիտութիւնը շահագործելով՝ շահագործողին իր ի՛սկ շահի դէմ կուռելու շաւղի մէջ դնել:

Անցնենք միւսին:

Մեր մէջ կայ մի ուրիշ խաւ էլ, որ դարձեալ արտացոլացնում է այն կարծիքը թէ սօցիալիստ լինելու նախապայմանն է հայ ազգութիւն չընդունել. դրանց համոզմունքով միջազգայնականութիւն և ազգութիւն տրամադծօրէն իրարու ջնջող գաղափարներ են՝ ու անաղարտ սօցիալիստ նկատուելու համար՝ նրանք ամենայն փութկոտութեամբ հեռանում, խորշում են այն բոլորից, ինչոր հայ և հայկական է:

Եւ այդ շատ հասկանալի է, այնպէս չէր էլ կարող լինել, աչքի առաջ ունենալով այն միջավայրը, որ արտադրել է այդ տարբը և նրան գոյութեան իրաւունք տուել:

Հայ ժողովրդի ցրուած, վայրաժատին վիճակը թոյլ չի տուել որ հոգեկան և բարոյական միութեան աւելի զօրեղ կապեր ստեղծուէին հայ ազգը կազմող տարրերի միջև: Անշուշտ դասակարգային խտրականութիւնը այդտեղ որոշ դեր ունի՝ որպէս անջատող ոյժ, բայց ամէն ինչ միայն դրանով չի բացատրւում մեզ հետաքրքրող այս խնդրի մէջ: Այդտեղ մի այլ պատճառ էլ կայ, այն է՝ կրթութիւնը, դաստիարակութիւնը, մի խօսքով՝ միջավայրը, անհատը կազմող բարոյական ազդակները: Մի նուաճուած ժողովուրդ, որքան էլ որ իր ծոցի մէջ ունենայ դասակարգեր, այնուամենայնիւ այդ դասակարգերից իւրաքանչիւրը ունի իրաւունքներ՝ ժառանգութիւններ, որ հանրական են, օրինակ՝ լեզու, գրականութիւն, պատմական անցեալ, սովորութիւններ, ազգային անհատական գոյութեան իրաւունք, և այլն:

Արդ, նուաճուած ժողովրդների մէջ՝ աւելի քան յաճախ՝ այդ հանրական կապերը խզուելու վտանգի մէջ են: Հայ հօրից և ծօրից ծնած դաւաններ պիտի շարունակէին Հայ ազգութեան անդամ մնալ՝ եթէ նորմալ վիճակ լինէր, եթէ եկող սերունդները միջոց ունենային մի ազգի հանրական իրաւունքներին տիրանալու, բայց այդպէս չի լինում, կեանքը բոլորովին այլ հիմունքներ է ստեղծել, — այն՝ որ՝ Հայ ազգից ծնունդ, յառաջանում են սերունդներ, բայց նրանք առաջին օրից իսկ շրջապատուած են ապագայի նպաստող միջավայրով, — լեզուն ուսուցիչն, սովորութիւնը ուսուսանի, կրթութիւնը, դաստիարակութիւնը ուսուսանի, մեծացած ուսուսանողութեան յիշատակներով, բոլորովին խորթ Հայ լեզուին, Հայ գրականութեան, Հայ պատմութեան, այդպիսին հոգեպէս աճում, մեծանում է որպէս ոչ-Հայ, և երբ գալիս է գործնական կեանքը, գործի ասպարէզը՝ աւելի քան բնական է, որ այդպիսին սօցիալիստ դառնալով՝ նշանակեցի չսփռնող հոգ չանէր ազգային իրաւունքներն ու իր անաւաններն և ինչ իրաւունքներ, քանի որ միջավայրը նպաստեց արդէն այդ իրաւունքները ջնջել, խլել է, և ահա այդպիսին, որ առանց սօցիալիստ լինելու էլ արդէն ոչ-Հայ էր, երբ սօցիալիզմ և ապագայնացում համազօր է նկատուած, նա ինքն իրեն հաւատարմ է մնում, և զարմանալի էլ պիտի լինէր այդպիսուց պահանջել ազգային իրաւունքների գաղափար:

Խօսի՛ր նրա հետ Սասունի, Վասպուրականի, Տարնի . . . ճափն, նա կ'աճ քեզ չի հասկանալ, կ'աճ քեզ կ'ընկատի թունդ նացիօնալիստ, թէ և ասածիդ մէջ նացիօնալիստական ոչինչ չլինէր, այլ մի ժողովրդի գոյութեան անձեռնմխելի իրաւունքի: Եւ անբնական էլ չէր լինիլ, եթէ նա քեզ հասկանար, քանի որ նրան բացարձակապէս ոչինչ չի կապում այդ վայրերի հետ. ի՛նչ յիշատակ, ի՛նչ ձգտում, ի՛նչ շահ խաղի մէջ պիտի մտնէր ու նրան կրակի մղէր . . .

Այս տիպերից մեր մէջ աւելի քան շատ կան, որոնք իրենց հոգեկան վիճակը աշխատելով ուրիշի վրան անցնել, աւելի վնասում են սօցիալիստական պրօպագանդայի և յառաջադիմութեան գործին, քան օգտակար լինում:

Ռուս բերրոկրատիայի մի դարու աշխատանքը բոլորովին իզուր չի անցել: — Իրականութիւնը այնտեղ է: Պէտք է նզովք կարգաւ սօցիալիզմին, երբ այդպիսիներից հեգնանք է լսուած դէպի Հայաստան և Հայկական Խնդիր անունները:

Արդ, այդ երկու ծայրայեղ տիպերի ասածների և խօսածների մէջ չէ, որ պէտք է փնտռել սօցիալիզմի յարաբերութեան խնդիրը դէպի ազգութիւնը:

Պարզեմք խնդիրը համառօտակի:

Ամէն ազգ իր մէջ ունի երկու դասակարգեր՝ աշխատողներ և չաշխատողներ, շահագործողներ և շահագործուողներ, տիրողներ և տիրուողներ: Դասակարգերի գոյութիւնը և դասակարգային կռիւը, իր բոլոր յատկանշող կողմերով, աւելի ցայտուն կերպով երևան է գալիս կապիտալիստական կողմ ունեցող ընկերութեան մէջ. այսպէս պրոլետար (գործաւոր) և կապիտալիստ առաջին հանդիպումից իսկ իրարու առաջ են կանգնում որպէս հակաշահներ և հակառակորդներ: Ինչպէս ամէն ազգի, նոյնպէս էլ Հայ ազգի մէջ գործաւոր մասը առանձին մի դասակարգ է կազմում, կապիտալիստը՝ առանձին: Այդ երկու դասակարգերը իրարու հակառակորդներ են և ունին շահերի հակամարտութիւն:

Արդ, Հայ գործաւոր դասակարգը, իր դասակարգային շահի տեսակէտից, աւելի ծօտիկ է ուսու, լեհ, վրացի գործաւոր դասակարգին, քան Հայ կապիտալիստ դասակարգին: Հայ, ուսու, լեհ, վրացի գործաւոր դասակարգերը, իրենց դասակարգային շահերի տեսակէտից՝ կազմում են մի միութիւն, մի ամբողջութիւն, բաժանուած իրարուց ազգային կապերով (յեզ-

ուով, պատմութեամբ, սովորութիւններով, և այլն). ազգային պատմէշներից բարձր կանգնելով՝ նրանք եղբայրներ, նոյնութիւններ են, որովհետեւ բոլորն էլ արտադրող, շահագործուողներ են, այսինքն հարստութիւն ստեղծող, բայց չվայելողներ:

Դրա հակառակ՝ Հայ կապիտալիստ դասակարգը՝ իր դասակարգային շահերի տեսակէտից, աւելի ծօտիկ է ուսու, վրացի, լեհ կապիտալիստներին. նա նրանց հետ է եղբայրութիւն, միութիւն կազմում և միւսներից բաժանուած է միայն լեզուով, պատմական անցեալով, և այլն. ուրիշ խօսքով՝ ազգային պատմէշներից վեր բարձրանալով՝ նա շահակից եղբայր է միւս ազգերի կապիտալիստներին, որովհետեւ բոլորն էլ միևնոյն շահագործող ընտանիքի զաւակներն են:

Այս տեսակէտով է, որ ասում է թէ բոլոր ազգերի պրոլետարները կազմում են մի ազգութիւն, կապիտալիստները՝ մի ուրիշ, այս բացատրութեամբ է, որ ասում է թէ բոլոր ազգերի պրոլետարները եղբայրներ են և պէտք է որ միանան, իրարու ձեռք տան միւսների՝ կապիտալիստների դէմ:

Ուրեմն, որպէս դասակարգ, Հայ գործաւոր դասակարգը աւելի ծօտիկ է ուսու, վրացի, լեհ գործաւոր դասակարգին, քան թէ իր սեպհական ազգի կապիտալիստ դասակարգին: Նոյնը և՛ միւս ազգերի գործաւորների նկատմամբ:

Արդ, ամէն ազգի գործաւոր դասակարգ անմիջական կռուի մէջ է իր ազգի կապիտալիստ դասակարգի հետ և նպատակ ունի ջնջել դասակարգային հակամարտութիւնը, ինչոր կարելի պիտի լինի միայն սօցիալիզմի տիրապետութեամբ: Սօցիալիստական սկզբունքների կիրառութեամբ՝ դասակարգային կռիւը աւարտ կգանի, բայց դրանով ո՛չ Հայ գործաւորը անմիջապէս կկերպարանափոխուի, կդառնայ լեհ, ուսու, վրացի . . . և ո՛չ էլ Հայ կապիտալիստը: Նրանք դարձեալ կշարունակեն մնալ նոյն ազգութեան անդամները, որոնք երէկ հակաշահ էին, բայց այսօր՝ ոչ:

Երբ սօցիալիզմի քաղաքական և տնտեսական ծրագիրը կիրադործուի, այն ժամանակ բոլոր ազգերի միջից կջնջուեն դասակարգային հակամարտութիւնները և ամէնքն էլ կլինին հաւասար, համիրաւունք հարադատ եղբայրներ, — ո՛չ մէկը իշխող և ո՛չ միւսը ենթարկուող, ո՛չ մէկը տիրող կամ շահագործող և ո՛չ միւսը տիրուող կամ շահագործուող, և այդպիսով կկազմուի ազգի ամբողջութեան մէջ մի ներդաշնակութիւն, ամէն տեսակէտով, որ մինչև ցածր մարդկութեան անձանօթ էր եղել:

Ինչոր մէկ ազգի, միևնոյնը կլինի և՛ բոլոր ազգերի մէջ:

Ու այդ կերպով, դասակարգերից և դասակարգային կռուից ազատուած ազգերը, կատարելապէս տէր և միահեծան իրենց բախտին, նրանք կկապուեն իրարու հետ համերաշխական դաշնակցական կապերով. այլևս մէկ ազգ միւսին ոտնձգութիւն անելու ո՛չ իրաւունք և ո՛չ էլ կարիք իսկ կունենայ:

Երբ բոլոր ազգերը իրենց ճակատագրի տէրը կլինեն, այդտեղ սօցիալիզմը մեղաւոր չի լինիլ, եթէ բարձր կուտուրա ունեցող ազգութիւնը կկանի յետադիմականին, կանգուն, լճացած վիճակ ունեցողին: Սօցիալիզմը բոլորին էլ տալիս է հաւասար պայմաններ, ո՛չ մէկին առաւելութիւն կամ ստորադասութիւն, ամէնքն էլ հաւասար անդամակցութիւն և ինքնիշխան իրաւունք — այդ դէպքում եթէ մի ազգի մահ պատահելու լինի, չի նմանի այնպիսի մահուան, որ մի բռնապետութիւն ոյժի գորութեամբ խլում է մի ազգի գոյութեան պայմանները և նրան առաջնորդում է դէպի գերեզման, — ո՛չ, այլ այդ մահը, սօցիալիզմի օրօք, կլինի բնական, անխուսափելի մահ, նման բոյսին, որ սալբելու ո՛չ արձաններ և ո՛չ էլ հող ունի:

Ե զ ր ա կ ա ց ու թ իւ ն — սօցիալիզմը ազգերին ջնջելու, նրանց ապագայնացնելու, ձուլելու նպատակ չունի իրեն դրած: Երբ այդպէս, ապա մի ազգի պրոլետար, ուրեմն և

Եւ այստեղից զարձեալ եղբակացութիւն, այն՝ որ պատ-
ռութեան մէջ կան Հանգամանքներ, երբ մի ազգի մէջ եղած
սասակարգեղ կարող են միահամուռ ոյժերով կոռել մի
միկիսի երրորդի ղէմ, որ երկուսի էլ թշնամին է, եւ
շխատում է երկուսի էլ Հանրական, անձեռնմխելի՝ իրա-
ւունքները ոչնչացնել :

Բայց ծի ազգ ներկայ մարդկութեան մատակարարած ըն-
երային ամենաբարձր յօրինուածութիւնը (organimse) միայն
է։ Նրա գոյութիւնը այն անհրաժեշտ պայմանն ունի, որ
ոլոր իր քաղաքացիները ցանկանում են ապրել միասին
իւնոյն օրէնքի տակ և միատեղ շարունակել իրենց նախա-

Բոլոր անխիղճ և անսկզբունք քաղաքական գործիչները
Հմագույներ են:

Հայերի Հանրական գործը Ազգը ըստ Ռեմանի *) արտայայտութեան, "Հանապազօրեայ ծի ժողովրդաբուէ (plebiscite) **" է, ինչպէս որ անհատի գոյութիւնը կեանքի յարաւե գոյութեան Հաստատութիւնն է: Այսպէս, ուրեմն, ազգային անկախութիւնը մարդկային ազատութեան ամենաթանկագին ձեւերից մէկն է. թշնամանել ազգային անկախութիւնը կը նշանակի անձեռնմխելի իրաւունքի դէմ եղեռնափորձ կատարել: Սօցիալիզմը յարգում է բոլոր ազգերի անկախութիւնը, նա ցանկանում է որ ամէն ազգ կարողանայ զարգանալ իր գիտակցական կեանքի բոլոր լիակատարութեամբ: Սօցիալիզմը գիտէ թէ քաղաքակրթութիւնը որքան պարտական է ազգերի ինքնատիպ Հանճարներին բեղմնաւոր բազմազանութեանը: Նա գիտէ որ ազգերը իրականութիւններ են, միւնչդեռ մարդկութիւնը տակաւին միայն յոյս է:

"Այդ յոյսը, սակայն, սկսել է մարմին առնել: Հակառակ յետադիմական ոյժերի ընդդիմադրութեանը մենք ականատես ենք թէ ինչպէս է ազգերի դաշնակցութիւնը պատրաստում: Ազգերի այդ դաշնակցութեան որպէս պատկեր կարող է ծառայել անցեալի մէջ կատարուած այն իրողութիւնը, թէ ինչպէս իւրաւու Հակառակորդ, երբեմն իւրաւու թշնամի իսկ նահանգներ միանալով՝ պետութիւններ կազմեցին: Բայց պետութիւնների միութիւնը յաճախ կազմուել է այնպիսի միջոցներով, որ մենք դատապարտում ենք... Մինչդեռ, ընդհանրապէս, խաղաղ Համաձայնութիւններով, ազատորէն վիճաբանուած և ընդունուած պայմաններով է, որ ուրուագծուած է ապագայի մարդկութիւնը":

"Եթէ սօցիալիզմը սկզբից ի վեր ինքն իրեն միջազգայնական յայտարարեց, դրա պատճառն այն է, որ նրա մղած կռիւն ազգերի սահմաններից միւս կողմն էր անցնում: Դրա պատճառն այն է՝ որ սօցիալիզմը մտնել է միջազգային տնտեսական էվոլյուցիայից: Որովհետեւ այդ էվոլյուցիայի միևնույն աստիճանին Հասած բոլոր երկրներում՝ սօցիալիզմը միևնույն մարտն ունի մղելիք, միևնույն թշնամին մարտնչելիք, և միևնույն ոյժերն են՝ որ նրան մղում են դեպի յաղթութիւն: Բոլոր երկրների պրոլետարներին յորդորելով իւրաւու Հետ միանալու՝ Մարքսի և Էնգելսի Կոմունիստական Մանիֆէստը նրանց հրաւիրում է աւարտել իրենց ձեռքով սկսուած պատմական շէնքը և իրականացնել մարդկութեան քաղաքական և տնտեսական կազմակերպութիւնը":

Այսպէս, սօցիալիզմը որ նպատակ ունի անհատին ազատ, անկախ, ինքն իրեն տէր դարձնել թէ՛ տնտեսապէս և թէ՛ քաղաքականապէս, նա ինքն իրեն առաջինը Հակասած կլինէր՝ եթէ մէկ ազգի տիրապետութիւնը միւսի վրայ քարոզած լինէր: Քաղաքական միահեծանութեան հետ՝ աշխատանքի միահեծանութիւն, արտադրող միջոցների ընկերացումը, — այդպիսով է որ կարելի պիտի լինի դասակարգերի գոյութիւնը ջնջել տուած մի ընկերութեան, մի ազգի ծոցի միջից և ներսնց բոլորին համահաւասար պայմանների մէջ դնել, որպէսզի միահեծանորէն, անկաշխանդ կերպով արտայայտեն իրենց կամքը, ընկերային կեանքը հետաքրքրող ներքին և արտաքին բոլոր խնդիրների նկատմամբ: Եւ երբ մի անգամ անհատից դեպի անհատ հակամարտութիւնը կդադարի, երբ դասակարգային կռիւները կվերանան և մէկ ժողովուրդ ինքն իրեն միահեծան տէրը կլինի, բնականաբար նրա առաջին

ձգտումը կլինի խաղաղ և համերաշխօրէն քայլել իր հարեան երկրների հետ, առանց միւս միւսին վրայ բռնանալու, առանց միւս միւսի ունեցածին աչք դնելու, որովհետեւ իրեն պէտք եղածը արդէն ունի:

Եթէ մի ազգի արտաքին յարաբերութիւնը դեպի այլ ազգեր կենդանական կռուի բնաւորութիւն (luite zoologique) է ունեցել, — դա եղել է հետևանք, գլխաւորապէս, միւնչեցարդ եղած ընկերային կազմի. երբ մի անգամ ընկերային կազմը ամէն տեղ կորուի միևնույն հաւասարութեան և արդարութեան հիմունքների վրայ, որ կը բղխեն դասակարգերի ջնջումից և արտադրութեան միջոցների ընկերականացումից, — այն ժամանակ ազգերի միջից կչքանան փոխադարձ կռիւների և արշաւանքների պատճառները, կտրի ընդհանուր խաղաղութիւնը և այդ խաղաղութեան մէջ կապրեն բոլոր ազգերը, որպէս մարդկութեան համիրաւունք անդամներ, որպէս միջազգայնական եղբայրներ:

Այնպէս որ մեր թունդ Հակասօցիալիստական տարրը ի դուր է աշխատում տեսնել սօցիալիզմի մէջ այն ինչոր իրօք չկայ. իրենց բոլոր մտածոնքները բնաւ լուրջ հիմունքներ չունեն և հիմնուած են վիճաբանութեան առարկայ եղող խնդրի ետեւիւնը և բնաւորութիւնը ՀՀականալու մէջ:

Իսկ թէ սօցիալիզմը, մասնաւորապէս, ինչպէս է նայում ազգային և միջազգայնական լեզուական խնդիրների մասին, այդտեղ խօսքը, դարձեալ, տալիս ենք Ժօրժ Ռեմարին:

Լսենք.

"— Քաղաքակրթ ազգերին ինքնայօժար և աստիճանական կերպով մի համայնքի անդամ դարձնելու խոչնդոտներից մէկն է և՛ լեզուի խնդիրը: Եւ այստեղից էլ յառաջանում է այն ջանքը, որով աշխատում են համաշխարհային մի լեզու ըստեղծելու, ինչոր հեգնում էին շատ առաջները: Խնդիրը այն ժամանակ է, թէ ինչպէս արհեստական կերպով կերտուած մի լեզուով փոխարինել այն լեզուները, որոնք ժողովուրդների հաւաքական գիտակցութեամբ՝ զարգացած են որպէս կենդանի էակներ: Մեր նպատակը այդքան հեռուն երթալ և այդքան խնդրական չէ: Միջազգային մեր յարաբերութիւնների համար մենք կարիք ունենք մի օժանդակիչ լեզուի, որը, սակայն, մեզ մոռացնել չպիտի տայ մեր լեզուն: Միջազգային այդպիսի մի լեզուի անհրաժեշտութիւնը ամէն ուր աւելի ու աւելի անխուսափելի է դառնում" . . .

Որովհետեւ տարածուած երբեք կենդանի լեզուներից՝ ֆրանսերէնից, անգլերէնից, գերմաներէնից և ո՛չ մէկը չեն ուզում միջազգային լեզու դարձնել, հակառակութիւնների պատճառով. քանի և ո՛չ մէկ լեզուն խօսող ժողովուրդը ուզում է տեղի տալ, ուստի կարիք է զգացում, եղած ներհակութիւնները հաշտեցնելու և զգացած պէտքերն բաւականութիւն տալու համար ստեղծել մի լեզու, որի մասին շատ մեծ մտքեր մտածել են Լէյբնիցից սկսեալ: Եւ այդպիսի մի նորաստեղծ լեզու, Ժօրժ Ռեմարի, ինչպէս և շատ սօցիալիստների կարծիքով, կարող է լինել զօկտօր Զամենհովի ստեղծած լեզուն՝ "Էսպերանտօ"ն (esperanto), որ իր չափազանց "պարզութեան" և "մկունութեան" համար տանեսակ հազարաւոր հետևողներ ունի և ուսանելու համար շատ դուրին է. — անշուշտ դա դեռ քննելի խնդիր է, և կարծիք է մի հրատապ պահանջի բաւականութիւն տալու, քանի որ միջազգային յարաբերութիւնները օրեցօր աւելի ու աւելի սերտանում են, իսկ տիրող լեզուները միջոց չեն տալիս այդ սերտութիւնը դիւրացնելու:

Բայց այդպիսի մի առաջարկով և հայեցակէտով երևան եկող սօցիալիստը միթէ՞ դրանով անպատճառ ձգտում է ազգային լեզուները ոչնչացնել, — երբեք. սօցիալիզմը այդպիսի բռնադատական ոգի չունի: Ահա՛ թէ այդ կէտին ինչ է պատասխանում Ռեմարը.

"Ազգային լեզուները, ուրեմն, գոյութիւն կունենան —

*) "Ինչ է ազգութիւն", այս տիտղոսն ունի Էրնէստ Ռեմանի ակնարկուած յայտնի դասախօսութիւնը.

(** Ժողովրդի հաւանութեան ենթարկուած որոշումը է՝ plebiscite.

Հաւանական է որ ամենօրեայ գոյութիւնից այդ լեզուները դարբնեցնելու ջանքը ի դուր կանցնի—և նրանք կշարունակեն իրենց սեպհական կեանքը պայծառ և բազմազան զրականութիւնների ծաղկափթթումով: Բայց մայրական լեզուի կողքին, որ սովորեցնում են թոթովիլ ամէն մանկան, որ մնում է զգացմունքի և երևակայութեան լեզուն, որի միջով զգացում է մեռած սերունդների ոգու բաբախումը, — օժանդակիչ լեզուն կլինի միջազգային յարաբերութիւնների, առևտրական գործունէութեան, ժողովրդների իրաւունքի (droit des gens) և համաշխարհային գիտութեան լեզուն. ու դա կլինի ազգերի դաշնակցական կազմակերպութեան ակներև յայտնապատկերը, որ կհաստատուի ազգերից վեր՝ նրանց իւրաքանչիւրի ինքնավարութիւնը և ինքնատիպութիւնը յարգելով”:

Այս բոլորից յետոյ նրանք՝ որոնք սօցիալիզմին հակառակում են և սօցիալիստ չեն ուզում դառնալ, որպէսզի իրենց հայութիւնը չը կորցնեն, — նրանց յանձնարարում ենք ուշի ուշով կարդալ ասուածները և տղիտութեան զոհ երթալով՝ չտեսնելու իրենց սեպհական շահը: Կենեւ ու այեւայ՝ զուրկ տնտեսական և քաղաքական ամէն իրաւունքներից, չունենալ ոչինչ՝ բացի իր ձեռքերը և ոտքերը ու քսաներորդ դարու մէջ առաջնորդուիլ ամէն շարժում, ամէն թարմութիւն և կենսականութիւն սպանող գաղափարներով՝ ինչպիսին է պահպանողական-ազգայնամոլութիւնը, — դա աւելի քան աղէտալի է հէնց այն ազգային շահի տեսակէտից, որի անունով, որ դրանք խօսում են: Կարող են հանդարտ և վստահ լինել, որ սօցիալիստ դառնալը իրենց չի գրկիլ հայ լինելուց: Այս էլ ասենք, որ հնամուկական աւանդութիւններով և մաշուած պատճառաբանութիւններով ընդդիմադրել որքան որ ժամանակաւորապէս իր յաջողութիւնը ունենայ, այնուամենայնիւ այդ ուղղութիւնից յառաջացած խոչնդոտները կեանքի յառաջադիմական անխի տակ իրենք իրենց պիտի փշրունեն և ճանապարհ տան ժամանակի անուգորելի պահանջին. իսկ սօցիալիզմը մի պահանջ է, որ հրամայական կերպով մեր առաջն է կանգնած, որպէս արդիւնաբար գործնական պատմական ոյժերի. իսկ այն՝ ինչոր պատմական ուղի է ընդունել և յառաջ է քայլում յաղթականօրէն՝ նրան այլևս կանգնեցնել չի կարելի, նա իր ուղին կշարունակի հակառակ ամէն խոչնդոտի:

Առանց սօցիալիզմի Հայկական Դատ չկայ, մեր թունդ ազգայնամոլ-պահպանողականները փոխանակ անտեղի ճիգեր թափելու չեղած տեսութիւններ և ենթադրութիւններ ստեղծելով, լաւ կլինի որ խնդրի ետեւիւնը հասկանան աւելի ի մօտոյ և ձեռնհաս անձինքների միջոցով ուսումնասիրեն սօցիալիզմը, նրա յարուցած խնդիրները և ընդհանուր նպատակը:

Դանք մեր նորաբոյս այն սօցիալիստ կոչուածներին, որոնք իրենց կարծիքը սօցիալիստութեան յայտարար նշանը տալու համար սիրում են ամէնից առաջ յարձակում գործել “լճացած, ճահճացած հայ կեանքի” վրան: Ինչոր հայկական է՝ սրանց կարծիքով, “լճացած”, “ճահճային” է, իսկ ինչոր ռուսական, եւրոպական — դա արդէն ուրիշ է:

Անշուշտ հայ կեանքի մէջ էլ կան ճախճախուտ մասեր, ռուսականի էլ, և ինտելիգենցիայի պարտականութիւնն է ո՛չ թէ ճահճիճը տեսնել և փախչել, այլ աշխատել այդ ճահճիճը չորացնել. իսկ այդ նպատակին հասնելու համար հարկաւոր է ճահճիճը և նրան անփաս դարձնող ու պողաքերող տարածութեան վերածող ազդակները լաւ ճանաչել: Առանց հայ ժողովուրդը ճանաչելու, առանց այդ ժողովրդի հետ հոգեկան յարաբերութեան մէջ մտնելու՝ վեր կենալ և աւմէն ինչ բացատրել սերտովի խօսքերով, — դա կլինի Միտրաֆանուշկայի քերականագիտութիւնը:

Սօցիալիզմի հակառակորդները նեղն ընկած սկսեցին զբարտաւարութիւնների ճանապարհը բռնել. հետեանք յառա-

ջացնող այդ զրպարտութիւններից մէկն էլ այն եղաւ, որ նրանք ժիւլ Դէզի, սօցիալիզմի այդ անընկճելի ուսմիտայի բերանը այն խօսքը դրեցին թէ la question sociale est une question d'estomac (ընկերային խնդիրը ստամոքսի խնդիր է): Ի դուր ժիւլ Դէզը և բոլոր սօցիալիստները բրօշիւրներով, բանաստեղծութիւններով հերքեցին այդ զրպարտութիւնը. բուրժուաները և նրանց իդէօլոգները շարունակեցին այդ ստեղծովի ամբաստանութեան՝ ընթացք տալ, և դրա հետեանքը այն եղաւ, որ սօցիալիստական զբաղանդութիւնից տեղեկութիւն չունեցող սօցիալիստների աւկանջն ընկնելով այդ զրպարտութիւնը, նրանք էլ հալած իւրի տեղ ընդունելով՝ սկսեցին ոյժ տալ այդ կարծիքին, մտածելով թէ ասածնին սօցիալիստական մի փաստաբանութիւն էր:

“Ես միայն իմ մի կտոր հացիս և կարագիս կը նայիմ”, — յաճախաւոր են ոչ. գիտական սօցիալիստները, նրանք՝ որոնք իրենց անարխիստական թէօրիւմները սօցիալիզմի անուան տակ են ուզում քշել:

Լճենամեծ անպատուութիւնը կլինէր՝ պրոլետարիատի դերը տեսնել միայն “հացի և կարագի” առատացնելու խնդրի մէջ: “Հացը և կարագը” չէ խնդիրը, նա այնքան է հետաքրքրում պրոլետարիատին, որքան որ կապակցութիւն ունի արդարութեան և ճշմարտութեան հետ: Պրոլետարիատը պատմական այն ազդակն է, որ իր բազուկներով պիտի գայ հաստատել այս աշխարհի (և ոչ թէ միւս) վրայ այն արդարութիւնը և ճշմարտութիւնը, որ շատ փելիստփաներ, շատ բուրյազէտներ, — Բուդդաներ, Կոնֆուցիոսներ, Արիստոտէլներ, Յիսուսներ, Պլատոններ, Թոմաս Մուրեր . . . — երազեցին, հազիւ ուրուագծեցին, բայց մօտենալ, մարմին տալ չկարողացան:

Եւ ահա պատմական այդ կոչումը ունեցող տարրին վեր կենալ քարոզել, թէ որովհետեւ դու Բուդդարիայի, Ամերիկայի, Նիդպոտսի, Կովկասի . . . մէջն ես ապրում, ուստի քո գործունէութեանդ հորիզոնը պիտի լինի միայն “հացը և կարագը”, ուրիշ ոչինչ, — դա պրոլետարիատին նախատել ասել է:

Ասել այդտեղերի հայ պրոլետարական տարրին թէ՛ դու միայն քո աշխատանքի ժամերի կրճատութիւն, վարձաւճիղ բարձրացնելուն և հանգստութեանդ նայի՛ր, — կնշանակի ձգգտել նրան դարձնել մի այնպիսի ինքնատէր, որի համար իր անձից դուրս այլևս ոչինչ բարձր, ոչինչ վսեմ, ոչինչ շարժիչ չկայ:

Հայ պրոլետարը՝ Կովկասի, Բուդդարիայի, Ամերիկայի . . . մէջ իր տեղական պրոլետարական կռիւր թող ծղի ներկայացած պայմանների չափով, բայց նա երբէք աչքից բաց չպիտի թողնի Հայաստանը, հայ երկիրը, ուր մղում է կռիւներից ամենաբարձրը, ամենավսեմը, — մի կռիւ, որ ամենից աւելի պիտի շարժէր նոյն այդ պրոլետարիատին, որովհետեւ այնտեղ մի ամբողջ ժողովրդի գոյութեան և ոչ-գոյութեան, անհատական սպանութեան խնդիրն է դրուած: Եւ այս պայմանների տակ ոճի՛ր, ոճի՛ր է պրոլետարիատին ձեռնթափ մնալ քարոզելը, և այդ միայն նրա համար, որ պատմական աշխարհակալների, անցեալ ոյժերի մարմնացնող ազդակներով մենք իրարուց բաժանուած ենք: Ու այդ ոճի՛րը քարոզել յանուն սօցիալիզմի՛” . . . Բայց գերմանական պրոլետարիատը նոյնպէս անցեալ ոյժերի գծած սահմաններով էր իրարուց բաժանուած, նրանք նոյնպէս դասակարգային կռիւ ունէին իրանց մէջ, երբ Կարլ Մարքսը ազդակեց թէ ամբողջ Գերմանիան ոտքի կկանգնէր, եթէ Նապօլէօն Գ-ը իր զօրաբանակները դէպի այն կողմը քշէր: Միթէ ազգայնամոլ, “նացիօնալիստ” էր Մարքսը — երբէք: Երբ անհատական գոյութեան տարրական իրաւունքը վտանգի մէջ է, երբ մի ժողովրդի, մի ազգի ուզում են սպանել, ջնջել որպէս մի

անհատի, երբ մի ազգի ուղուց են զարձնել լծկան անասուն, — այն ժամանակ ծարղկային արժանապատուութիւն անեցող, անասունից մի քիչ վեր կանգնող ամէն մարդ ինչ գաւազարդի մէջ էլ որ լինի, ոտքի կկանգնի և իր գոյութիւնը, իր իրաւունքները կաշառւանի. — այդ էր Մարքսի աւանդը, և այդպէս մտածում են բոլոր նրանք, որոնք քաղաքացիական գիտեն գտնաւորել իրական մարմնից տառը, ոգուց։

Երբ Կովկասի Հայ պրոլետարիատը ձեռք կարկառի Սաւանցուն, Մշեցուն, Վանեցուն, — զաւկինի ազգայնամոլութիւն, «նացիօնալիզմ», Հանգստ, — նա անտեղ գործ չունի։ Եւ գործ չգիտի ունենայ, որպէսզի «նացիօնալիստ» չդառնայ, մնայ զուտ, կարծիր սօցիալիստ։

Կրկնութիւն կիտի լինելը ապացուցանելը թէ պաւանհատական խելքի մի փնոց է, որ գործ չունի սօցիալիզմի հետ։ Այդպիսիներն կառաջարկէինք նորից կարգաւ Թորթ Ռոմարի հատուածը և լաւ ուսումնասիրել Կարլ Մարքսի 40-ական և 50-ական թուականները գրածները։

Քանի որ խօսքը ազգայնականութեան, նացիօնալիզմի մասին է — մի բառ, որ մտնի փաթեթման է զարձեւ բոլոր նրանց, որոնք յաճախ իրենց սօցիալիստական գիտութիւնը բառերի քաշքշուկի մէջ են տեսնում — աւելորդ չենք համարում հեղինակաւոր նացիօնալիստի գրածներից մի կտոր յուսալ բերել, ցոյց տալու համար տարբերութիւնը իսկական նացիօնալիզմի՝ կարծեցեալ նացիօնալիզմից։

Ներկայ բուրժուազական Ֆրանսիայի յայտնի պետական գործիչ Ժիւլ Ֆէրրիս, 1885-ի յուլիս 20-ի նիստի մէջ, հետեւալ թէգը պաշտպանեց. — «Քաղաքական հաստատութիւնների խաղաղ շողիւնով չէ այժմս, որ ազգերը մեծ են... Հասարակապետական կուտակցութիւնը շատ լաւ հասկացաւ, որ Ֆրանսիային չէր կարելի առաջարկել քաղաքական մի այնպիսի իդէալ, որ կարող էր յարմարիլ միայն այնպիսի ազգերին, ինչպիսին են ազատ Բելգիան և Հատարակապետական ազատ Զուիցերլանդը. նա գիտցաւ որ Ֆրանսիային ուրիշ բան է պէտք, — այն որ նա միայն ազատ երկիր չպիտի լինէր, այլ պիտի լինէր և՛ մեծ երկիր, բոլոր Եւրոպայի ճակատագրի վրայ իր ամբողջական ազդեցութեամբ ներգործող մի երկիր, որ Ֆրանսիան իր ազդեցութեւնը պիտի տարածէր ամբողջ երկրագնդի վրան եւ տանէր այն ամէն տեղ, ուր որ կարող էր, իր լեզուն, իր բարք ու վարքը, իր դրօշակը, իր գէնքերը, իր հանճարը...»

Ահա զուտ նացիօնալիստական ոգին իր ամբողջական թափի և պայծառութեան մէջ։ Ժիւլ Ֆէրրիսի ասածները նշանաբան են ֆրանսիական բոլոր նացիօնալիստների։ Նոյն ուղղութիւնը և ոգին ունին գերմանական, անգլիական, ռուսական նացիօնալիստները։

Իսկ մենք ինչ ունինք, — մենք մեր դրօշակը, մեր լեզուն, մեր բարք ու վարքը, մեր ազդեցութիւնը, մեր հանճարը ամբողջ Թիւրքիայի, ամբողջ Ասիայի թէ՛ ամբողջ երկրագնդի վրան ենք ուղում տարածել։ Կայ այդպիսի մի միտում մեր մէջ, որ նացիօնալիզմ անունով է մկրտում այն ձգտումը, երբ Կովկասի Հայ պրոլետարը ձեռք է ուզում կարկառել սահմանից միւս կողմը՝ եաթաղանի տակը կանգնած իր եղբորը։ Ի՞նչ նացիօնալիզմ, երբ մի ժողովուրդ ուզում է իր պատմական, անհատական գոյութիւնը պահպանել և նրան այդ զանում են՝ յանուն սօցիալիստական այնպիսի ըսկըզունքների, որ գոյութիւն չունի։

Եւ այսպէս, այս արխան-կրակի օրերի մէջ ժամանակ է որ իրար հասկանանք, ժամանակ է որ ամէն մէկի մտածածները իր ամբողջ մերկութեամբ հրապարակ դրուի որպէսզի թագուն ոչինչ չմնայ և ի գուր մոքերը պղտորելու պատճառ

չդառնայ։

Հնաւատարիմ իր առաջադրած պատճառն իսկապէս թուրք նացիօնալիզմը ամենայն յամառութեամբ և յարատեւութեամբ գործադրում է իր հայաշինջ քաղաքականութիւնը երկիրը դառարկում է. ամէն յայտնի կերպով «նեոցնում», ըսպանում են մի ժողովուրդ, և այդ կառարում է մեր աչքի առաջ. ու՛ մենք այդ տեսնում ենք, և փոխանակ անմիջական այդ վտանգին դիմադրաւելու մասին խորհելու և թոյլ չտալու որ սուլթանական երազում դժիւր իրականութիւն ստանայ միշտ այդ ողբերգական պահում ոմանք դաւալք են լինում յանուն չմարտում, թիւր հարկացում և սխալ մեկնաբանում վարդապետութիւնների, ոմանք էլ յեղափոխական գործից հեռու են փախում, չեն մասնակցում՝ որովհետեւ այդտեղ կան սօցիալիստներ, որոնք իրենց սօցիալիստ դարձնելով՝ Հայ լինելին կորցնել կտան։

Իտալացի յայտնի սօցիալիստ Ամիլիար Չիպրիանին, Իտալիայի ներկայ վիճալը քննադատող իր յօդուածի նախաբանը արել է «ամմազ» Գարիբալդիի այն խօսքերը, որ 1868-ի յուլիս 29-ին նա ուղղել էր Բոլօնի իր բարեկամներին։

Որովհետեւ այդ խօսքերը ներկայումս մեզ էլ շատ են պատշաճում, ուստի բերենք այն։

— Իմ վրայ էլ, ինչպէս և մեր, ծանրանում է այն անւանարկ կեանքը, որին ենթարկուել է մեր երկիրը՝ մի բուռն թշուառականների կողմից. և եթէ անցեալ տարի խաղաղիւնները ինձ հասկացած լինէին՝ մեզ հետ միասին մենք կարող կլինէինք Իտալիան դուրս քաշել այդ անկումից. բայց, դժբախտաբար, մեր դիւցազներգութեան հրաշալի հերոսների կողքին, որոնց ոսկորները սփռուել են հարիւրաւոր ճակատամարտների դաշտերի վրան, և որոնք ուրիշ բան չէին ուզում, եթէ ոչ միայն Իտալիայի թշնամիների դէմ մարտնչել, — ահա հէնց այդ հերոսների կողքին գտնում է դօկտրինների (վարդապետութիւնների) և դաւաճանների խառնիճաղանձ մի ամբոխ, որոնք սկզբունքների և յստակամոլութեան (purisme) պատրուակի տակ լքում են իրենց ընկերներին ճիշդ վտանգի ռոպէին։

Եւ արդարեւ, ոչինչ այնքան դատապարտելի չէ, որքան «վտանգի ռոպէին» ընկեր ընկերով ձգելը զանազան անարդարանալի «յստակամոլութիւն»ների պատճառով։ Եւ սակայն այդպիսի տխուր երևոյթներ չեն կարող տեղի ունենալ, եթէ նախապէս ընկեր ընկերով փորձի լաւ հասկանալ։

Պատմութեան այս ծանր ռոպէների մէջ եթէ հակաճառել, ընդդիմախօսել հարկ է, դա պէտք է լինի իրարու հասկանալու և ընդհանուր վտանգին խաղաղ ոյժերով դիմադրաւելու դիտումով, — դէթ մեր ուղեղիմը այդպէս է։

«Դարերի առասպելը» (La légende des siècles) իր հրաշակերտի մէջ Վիկտոր Հիւգօն սքանչելի կերպով պատկերացնում է այն տեսարանը, թէ ինչպէս Աստուածների ամբարհաւած համաժողովը քրքիջ է բարձրացնում՝ երբ յանկարծ իրենց ակումբին մէջ է երևում Ոլոմպոս լեռան Սատիրը (այժմ մարդ)։ Սկսած դէմքով, զրդզրուած մազերով, սղոթաթաթառոտքերով Սատիրը ո՛ւր, Աստուածների ժողովը ո՛ւր։ Եւ դրա համար էլ նրա պիսին չորս կողմից թափում է հեգնանքի, ծաղր ու ծանակի տարափ։

Այժմարդը անմահներին պատասխանում է յեղափոխական կան, մարտական մի երգով։ Երբը հնչում է նաո ժամանակ չանցած՝ ստեղծում է մի տաք մթնոլորտ. Հերմէսը իր սրինգն է տալիս Այժմարդին, Ապոլլօնը՝ իր քնարը։ Յեղափոխական երգը հրային լեզունքով, շարժազու ելեւջներով դէպի երկինք ամբառնալով՝ խաղացիչ աղաղակների և որոտումների է փոխում։ Երբեքն էլ սկսում է ուռչել, մեծանալ՝ ահագին տարածութիւններ են մտնում այդ սև ձևի մէջ, մի քանի ռոպէ է և

ահա՛ ամբողջ աշխարհը ոտքի է կանգնում և բռնաթիւնը մարմնացնող Արամայրին (Ռափիտերին) գահոյքից վայր գլորում. Place à tout ! Je suis Pan, Jupiter à genoux ! աղաղակելով .)

Դարերի առասպելի՞ մէջ յիշուած Սատիրը թոյլերի, կեղեքուածների ու ծննդածների պաշտպանած Դաուն է։ Բռնութեան տակ հեծող ժողովրդի պաշտպանական Գործը ինքը Սատիրն է։ Աղատաղական գործն էլ սկզբում թոյլ, փոքր, տկար ոյժերով է երևան գալիս, նա արհամարում է մըսկոյի, խեղճերի, խղիկների մէջ ծնուած լինելուն համար. նրա գեղջկական թխսացած դէմքը, գործաւորական սևացած բազուկը իր խոնարհութեան մէջ միայն քրքիջ և երգիծանք է յարուցանում օրուան անմահների, գորեղների, կողմից .

Ժողովրդական Դասը շատ ժամանակ չանցած՝ մեծանում, ուժեղում է. սեր՝ սկզբնական միջուկը, փոքրիկ ամբողջ երթալով անում, ճարակում, բոցավառում է ամբողջ ժողովուրդը, ամբողջ երկիրը։ Եւ այնուհետեւ այլևս նա չի արհամարհում, այլ դարհուրանք, սարսափ է ազդում։ Ու սկսում է հալածանքը, կոտորածը։ Մարտը սատականում է, բռնութեան դէմ կռիւ մղողները մի վերջին ծիգ են թափում և նրան իր գահոյքից վայր գլորում ու նրա տեղը մղուած դատի յաղթական դրօշը վարում։

Ուրիշպոյի Սատիրը, — դա բոլոր ժողովրդների յեղափոխական գործը, նրանց մղած գատն է, ուրեմն և՛ մերը՝ Հայկականը։

Ուրիշպոյի Սատիրը՝ իր ամբողջութեան մէջ՝ դա սօցիալիզմն է։ Նա է որ բոլոր Արամայրեան բռնութիւնների դահլիճի փշրի ամէն երկրների մէջ և ամէն կարգի Արամայրեանքն ծունկի բերի։

Նա է պարտաճանաչ, ով կաշակցի յեղափոխական մարտագոյի թնդալուն և Արամայր բռնապետներին իրենց գահոյքներից վայր բերելուն։

Միտքը յատակ է, գործունէութիւնը պարզ, երբ դեպի այդ նպատակն է ուղղուած։

Իսկ այդ բոլորը ամփոփուած է սօցիալիզմի և սօցիալիստական յաղթանակի մէջ։

Ս. ՍԱՊԵՆՆԻՍԻԱՆ

ԴՈՒՄՍՅՈՒՆ ԼՈՒԾՈՒՄԸ

ՍՕՑԻԱԼԻՍՏԱԿԱՆ ԲՈՂՈՔ

Բրիւքսէլի Միջազգային Սօցիալիստական Բիւրօն Միջազգայնականի բոլոր կազմակերպութիւններին ուղղել է հետևեալ ազդու մանիֆէստը.

ԲՈՂՈՔ ԵՐԿՐՆԵՐԻ ԱՇԽԱՏԱՌՆԵՐԻՆ

Այն ժամանակ, երբ Նիկոլայ Բ. պատրաստուած էր հրաւիրել Խաղաղութեան Առաջին Կոնֆերանսը, Մայրաքոյն Արևելքում իր քաղաքականութիւնը պատերազմը դարձնում էր անխուսափելի՝ Զապօնիայի դէմ։

Այն ժամանակ, երբ նա Լա Հէյի երկրորդ Կոնֆերանսից մեծաբանքներ էր ընկալում, հրամայում էր լուծել երկրորդ Դուժան։

Այս կրկնակ զուգադիպութիւնը հրաշալիօրէն լուսաւորում է մեր ժամանակը, եւ Պանն էմ, Իւպիտեր ծունկի։

(Պանը յունական դիցաբանութեան մէջ հովիւների աստուածն էր, մեղունների պահապանը և ձկնորսութեան ու որսորդութեան պաշտպանը. նա ներկայացուած է մարդու գլխով և իրանով, նախալի՝ սրունքներով, եղջիւրներով և պոչով. հովուական սրինգ ամող, որ ինքն էր հնարել։)

բանում է այն կատակերգութիւնը, որ խաղացուել է և խաղացուել է տակաւին Լա Հէյում և Ս. Պետրբուրգում։ Հեղինակները կատարեալ կլինի, երբ երկրորդ Կոնֆերանսը կը գումարուի այն մարդու ձեռքով շինուած պալատում, Միացեալ Նահանգներում, որ առաջին անգամ գործաւոր դասակարգի վրայ բաց թողեց ղեկում աստիճաններ և ճշգրէ աշխարհի անջն իր ընկերային խաղաղութեան ըմբռնումը՝ հրացանի բռնելով իր գործարանների աշխատաւորներին, որոնք ստեղծել էին իր ահագին հարստութիւնը։

Երկար ժամանակից ի վեր, պրոլետարիատը թափանցել է Ռուսաստանի կառավարութեան ամէն ունեւիճիայի առանցքը եղող աւանդական քաղաքականութեան մէջ։ Արտաքին խաղաղութիւնը որ նա հասկանում է, դա ո՛չ թէ պատերազմի ջնջումն է, այլ ցարիզմի հակառակորդի և և նրա գերշխանութեան թուլացումը։ Ներքին խաղաղութիւնը, որ նա երազում է, դա պարտուած ժողովուրդն է և յաւիտենականացած ինքնակալութիւնը։

ԱՐԻՒՆՈՎ ԾԱԾԿՈՒԱԾ ՄԻ ԽԱՂԱՂԱՐՔՈՐ

Լա Հէյի Առաջին Կոնֆերանսից յետոյ, Նիկոլայ Բ. աւայացրեց Մանչիւրիան և թոյլատրեց գործելու Ռազոպէտ-չէնսկիի սարսափները։ Նա ժխտեց Ֆիլանդական ժողովրդին տուած երդումը և խեղդեց արեան մէջ ամբողջ Ռուսաստանը։ Ուրիշպոյն վերահաստատեց միջնադարեան չարճարանքը. ազատ ձգեց անպատիժ կերպով կողոպտելու և ջարդելու, բիրտ զինուորական ոյժով, Գորիի աղքատ գիւղացիներին. թոյլատրեց Ակաուուի բանտերի պաշտօնեաներին՝ չարճակուելու և սուկնի հարուածներով սպանելու բանտարկեալներին և քաղաքական կայանաւորութիւններին։ Մոսկուայի ապստամբութեան ժամանակ նա կրակի բռնել տուեց զինուորական հիւանդանոցները և երկար ժամանակ խռովութիւնից յետոյ՝ նորին Մեծութեան թիկնապահները սպանում էին, իրենց սովորական զբաղումների մէջ. յանկարծակիի եկած երկաթուղային գործաւատարներին, առանց որ և է դատաստանական ձևի։

Ցարը իր սեպհական հպատակների նկատմամբ վերաբերել է այնպէս, ինչպէս ամօթ պիտի զգար նոյն կերպ վարուել թշնամի զինուորների հետ։ Եւ կապիտալիստական ու գաղութային ծովահնութեան աւազակային խմբի այս պետը, որ մտերմական համաձայնութեան տեղ ստեղծեց արիւնոտ կռիւը, ճշմանքական խաղաղութեան փոխարինեց եղբայրասպան պատերազմը, ուզում է աշխարհին ներկայանալ իբրեւ ոյժին գերակշռող իրաւունքի խորհրդանշանն ու անձնաւորումն։ Ընդունելով հանդերձ, որ նա լինի անկեղծ, այնուամենայնիւ, նա չի կարող իրագործել իր խաղաղական մտադրութիւնները, որովհետեւ միլիտարիզմը ոչ այլ ինչ է, եթէ ոչ՝ պետութեան կողմից կազմակերպուած զինաւորութիւն՝ գործաւոր դասակարգը կապիտալիստ դասակարգի քաղաքական և անտեսական լծի տակ պահելու համար, — որովհետեւ կապիտալիստական ընթիմի օրօք, պատերազմները՝ պետութիւնների մէջ՝ ընդհանրապէս հետեւութիւնն են համաշխարհային շուկայի վրայ նրանց ունեցած հակաշահութեան, — որովհետեւ իւրաքանչիւր պետութիւն ո՛չ միայն աշխատում է պահել այն վաճառանոցները, որ ունի, այլ նրաւձել ուրիշները ևս, և այս, շատ յաճախ օտար ժողովրդների ստրկացումով և նրանց հողերի գրաւումով։ Լա Հէյում նստող զիւանազանները թող լաւ նային իրար։ Ներանք կը տեսնեն Արեւմտեան Աֆրիկայի տէրերին Հնդկաստանի տիրապետողների կողքին, Մադագասկարի նուաճողներին՝ Կոնգոյի շահագործողների կողքին, Մանչիւրիայի յաղթողներին՝ իրենց խեղճ հակառակորդների կողքին։ Պատերազմները, որոնք նպատակ են տրուող դասակարգերի կողմից՝ ժողովրդներին իրար հակադրելու նպատակով սխտեմատաբար

ճշակում և պահում նախապաշարումներին, պրոլետարիատի համար կազմում են նույն ինքն էություն կապիտալիզմի, որնք կը ջնջուն կապիտալիստական շահագործության հետ միայն: Գործաւոր դասակարգը, ընդհակառակը, պատերազմների բնական թշնամին է, որովհետև նա գլխաւոր զոհն է դրանց, — զոհը իր երեխաների զոհողութեամբ, զոհ՝ իր քաղաքացիները կորուստով, — որովհետև պատերազմները հակասութեան մէջ են սոցիալիզմի նպատակի հետ, որ ծնունդն է մի նոր իրաւակարգի, հիմնուած արտադրողների համերաշխութեան վրայ, ազգերի եղբայրութեան և ժողովրդների ազատութեան վրայ:

Երբ, 1870-ին, Գերմանիան միացնում էր իրեն Ալգաս-Լոռէնը՝ սոցիալիստական պրոլետարիատի ներկայացուցիչները յանձին Բէքէլի և Լիբկնեխտի, բողոքում էին պատերազմի և միացման դէմ:

Երբ 1904-ին Ռուսաստանի և Զապոնիայի պաշտօնական աշխարհը զոհաբերում էր հազարաւոր երիտասարդ կեանքեր, Ռուսաստանի և Զապոնիայի պրոլետարիատների ներկայացուցիչները տալիս էին իրար, Ամստերդամում, եղբայրական զբոսայգիներին:

1870-ին, երբ թնդանօթը որոտում էր սահմանների վրայ՝ Գերմանիայի գործաւորները Փրանսիայի գործաւորներին զբոսում էին. «մենք երբեք չենք մոռանայ, որ բոլոր երկրների աշխատաւորները մեր բարեկամներն են և որ բոլոր երկրների բռնակալները՝ մեր թշնամիներն են»:

Եւ Փրանսիական գործաւորները պատասխանում էին գերմանական գործաւորներին. «Փրանսիացի աշխատաւորներ, գերմանացի աշխատաւորներ, սպանիացի աշխատաւորներ, թող մեր ձայները միանան պարսաւանքի մի աղաղակով՝ ընդդէմ պատերազմի»:

ՊՐՈԼԵՏԱՐԻԱՏԸ ԵՒ ՑԱՐԻԱՅԸ

Այսպէս էր աշխատաւորների առաջին Միջազգայնականի (էնտէրնացիոնալի) խօսքը: Այսպէս է դարձեալ գործաւորական նոր Միջազգայնականի լեզուն: Հակառակ զրպարտութեան և հալածանքին՝ իր ներկայացուցիչները գործով քարոզել են ազգութիւնների մէջ խաղաղութեան գաղափարը՝ սխտեմատիքաբար մերժելով ամբողջ զինուորական վարկը, և շատ լաւ յայտնի է ամէնքին, որ այն օրը, երբ աշխատաւորները տէր կը լինեն բանակներին, պատերազմը կը ջնջուի: Ահա թէ ինչո՞ւ նրանց հետապնդում են, առանց յապաղման, բոլոր ժողովրդային զինուորական զինաթափութիւնը՝ ընդհանուր ժողովրդական զինաւորումով: Ամէն անգամ երբ սպառնական մի ամպ է երևացել քաղաքական հորիզոնի վրայ, գործաւոր դասակարգը միջամտել է պարլամենտների և փողոցների մէջ՝ իր պատգամաւորներով և ցուցերով, և նա վճռել է վերջինից օրում, որքան կարելի է առաջ գնալ՝ կանխելու և արգիլելու համար պատերազմը: Իր քաղաքականութիւնը չի լինիլ հակասական, և ինչպէս որ անգլիական գործաւորները դէմ էին իրենց կառավարութեան՝ Տրանսվալի պատերազմի ժամանակ, այնպէս էլ չեն տեսնուի այլևս միջազգային պրոլետարիատների երկու հատուածներ՝ (Փրանսիայի) դրուած երկու հակառակ բանակների մէջ:

Գործաւորական Միջազգայնականը պաշտպանել է միշտ այն սկզբունքը, որ մի կառավարութիւն չի կարող սպառնալ մի օտար ազգի անկախութեանը, առանց ո՞չ իր գործելու այդ ազգի դէմ, նրա գործաւոր դասակարգի և նոյնպէս միջազգային գործաւորութեան դէմ: Ահա թէ ինչո՞ւ խաղաղութեան գաղափարը կարող է մարմին առնել և յաղթել՝ միայն սոցիալիստական գաղափարի յառաջադիմութեամբ և իրագործումով: Պատերազմը, ընդհակառակը, իր լաւագոյն ճշակութեան հողը գտնում է բացարձակապետութեան ու ժողապետական մէջ: Դուռնայի լուծումը, այս տեսակետից, կազմում է ամբողջ եւրո-

պայի համար մի վտանգ: Նա ոչ մի մարդու չի զարմացրել: Ամէն ոք վարժուել է տեսնելու ցարիզմին իր խոստումները դրժելիս, և այն օրը, երբ նա ոչ մի կունենայ, ուրիշ ազգութիւնների հետ էլ նոյն կերպ կը վարուի, ինչպէս վարուեց ռուս ժողովրդի հետ:

ՑԱՐԸ ԱՉԱՏՈՒԹԵԱՆ ԴԵՄ

Նիկոլայ Բ. վտանգի յայտնի օրում, խոստացել էր ազատութիւն: Բայց երբ վտանգը նրան երևաց նուազ սպառնական, նա արձակեց Առաջին Դուռնայի, որ նրան բաւականաչափ հնազանդ չէր թուում: Նա կամենում էր ծառաների մի պարլամենտ: Ռուսական կառավարութիւնը պարլամենտարիզմը ընդունում էր անուանական կերպով և ոչ իրապէս: Սոցիալիզմը կամարիլլայի և իր տիրոջ իդէերին պատասխանելու համար, հրատարակեց մի սահմանափակ օրէնսդրութիւն, իմաստակեց ընտրական ցուցակներ, բանտարկեց իր հակառակորդներին և ասպետական կերպով, այս մեծ նախարարը, թոյլ տուեց սև հարիւրակներին և ստորին ոստիկաններին՝ ջարդելու կանանց և երեխաներին: Անցքերը, սակայն, եկան ի դերև հանելու նախարարական հաշիւները: Հակառակ իշխանութիւնների բռնութեանց և ճնշման, Երկրորդ Դուռնայի երևում էր աւելի արձատական, քան առաջինը: Այստեղ գտնում էին աւելի քան հարիւր պատգամաւորներ, սոցիալիզմի զանազան երանգաւորումներին (նիւանս) պատկանող: Ընտրութիւնների հետեւալ օրից իսկ յայտնի էին, որ Երկրորդ Դուռնայի օրերը հաշուած են: Բայց Սոցիալիզմը ուղեց լաւ իշխան լինել և լաւ համարեց տանել պարլամենտի զոյգութիւնը, այն պայմանով միայն, որ սա հաւանէր անելու այն բոլորը, ինչոր կառավարութիւնն էր ցանկանում: Կադէտները անօգուտ թուլութիւնը ունեցան հետեւելու իր թեւադրութիւններին: Նրանք ետ մղեցին ընդհանուր ներման ծրագիրը, մերժեցին պախարակել պաշտօնական սպանութիւնները, չը համարձակուեցին մինչև իսկ շքնորոնել մի բիւտժետ, որի վերահսկողութիւնը զապաւում էր նրանց: Նրանք Ծալապոյն Զախին աղաչում էին իննայել Սոցիալիզմին ամէն մի անհաճոյ խօսք և թոյլ տալ նրան հալածելու ու սպանելու՝ ժախտը շրթունքներին: Նախարարապետը այնուհետև խաղը դիւրին գտաւ: Նա խուզարկեց պատգամաւորների տները, փողովորդի անունով Դուռնայի լուծումը ցանկացող հեռադիրներ պատրաստեց. գորաբաժնի քննութեան նուիրում նիւտերի հրատարակութեան ջնջումը պահանջեց. համակրական առաջարկներ ներկայացրեց՝ ոստիկանութեան համար, առատ շնորհներ արաւ՝ կայսեր և պետական ապահովութեան դէմ դաւադրութիւններ գտնելու. միահաղոյն հալածանքներ յայտարարեց՝ առանց քննութեան և յապաղման: Բուրժուազիայի ներկայացուցիչները մինչև իսկ քաջութիւնը չունեցան այդ անաճօթութեան տալու իր արժանի պատասխանը, և Դուռնայի լուծումը յայտարարուեցաւ ու կադէտները չկարողացան ցոյց տալ իրենց առնական կեցուածքի պատիւը:

ՍՕՑԻԱԼԻԱՅԸ ԾԱՐԻ ԴԵՄ

Ռուսաստանի կազմակերպուած պրոլետարիատը պարտաւոր է և պիտի տայ պատասխանը: Կռիւր ինքնակալութեան դէմ պիտի հետապնդուի առանց զինադադարի և բոլոր երկրներին աշխատաւորների պարտականութիւնն է կրկին օգնութեան հասնել մեր կռուի ընկերներին: Աւստրիական Ռէյխսրատի պատգամաւորները իրենց մտադրութիւնը յայտնել են արդէն՝ հարցապնդելու իրենց կառավարութեան այդ լուծման հետևանքները մասին, որոնց բարդութիւնները տեսնում են արդէն և որ սպառնում է օտար ազգութիւնների շահերին: Փրանսիայի սոցիալիստները առիթը չեն փախցնի յիշեցնելու իրենց կառավարութեան այն փառաւոր խոստումները, որ նա արել է փոխառութեան տեսակետից: Պարլամենտական առան-

դուքան երկիր՝ Մեծն Բրիտանիայի սօցիալիստները յուզիս 14-ին, Բաստիլյի առձան տարեդարձին, ցոյց պիտի սարքեն այն մի շարք պետական հարուստների դէմ, որոնց հեղինակները փորձել են միայն կեղծիքներով և ստերով արդարացնել: Միւս ազգութիւնների պրոլետարիատները սրտանց նեցուկ կը հանդիսանան շարժման և իրենց կառավարական պետերին կը յիշեցնեն, որ միայն սօցիալիզմն է խաղաղութիւն, որ կարգախօսը մնում է միշտ՝ կորչի՝ ինքնակալութիւնը, կեցցէ՝ Ռուսական Յեղափոխութիւնը . . .

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՍՈՑ. ԲԻՐՈՑԻ ԳՈՐԾԱԴԻՐ ԿՕՄԻՏԷ:
(Թարգ. Ա.-Բ.)

ԱՐԵԱՆ ԱՇԽԱՐՀԻՑ

Սեւաւոր հայրենիքի հալածանքն ու տանջանքը, աւերն ու կողոպուտը դեռ բաւական չէին, որ կատարուեցան 96-ի կարմիր օրերին. բաւական չէին, պէտք է շարունակուէին պարբերաբար, գաղտնի կամ յայտնի, Թահիր փաշայի խորամանկ ու կեղծ քաղաքականութեան տանաձեայ պաշտօնավարութեամբ, որ ժամանակ նա ջանաց հաւատացնել հայ ժողովրդեան և մանաւանդ նրա աղա համարող դասին թէ՛ ինքը խաղաղասէր և հայրախնամ կառավարող ճշն է: Այո՛, խաղաղ անցաւ, ինչպէս կըսեն, վասնզի նրա օրով քանի մը քաղաքական խնդիրներ աչքաթող եղան, երբեմն ամենակարող կաշառքով և երբեմն միայն քանի մը զոհեր տալով՝ վերջացան, այսպէս կուզեն ձեզ հաւատացնել մեր ջոջ աղաներն ու էֆէնդիները, թուլամորթ և շահասէր հարուստները, որոնք իրենց շահերով կապուած էին կառավարութեան: Վասնզի երբ խնդրը շահու և իրենց կաշիի շուրջը կը դառնայ, այն ժամանակ կուրանան և խնդրի կեղևային երեսը կը չափեն, առանց նրա խորը թափանցելու. այո՛, կուրացան աւանք 1904 աշնան մասնակի կոտորածի և 1905-ի նարեկ գիւղի կոտորածի և աւերի օրերին: Քաղաքական խնդրը թողունք մի կողմ, վասնզի ասոնք մեր ջոջ աղաներու և թուլամորթներու համոզմամբ և շահու տեսակետով իրենց արդարանալի պատճառներն ունին, այն է՝ յեղափոխութիւնն է պատճառ. քաղաքական խտուրթներուն և տեւր կոտորածներուն: Քաղաքականը իր տեսակէտով, հապա տնտեսականը, հացի խնդրը, ընդհանուր աղքատութիւնը, հաւաքաբարակ սոյն ու անանկութիւնը, հասարակութեան ներքին քայքայումն, ասոնք ուրիշ յառաջ եկան: Գիւղացին պարտքերէ զերծ մնաց վաշխաւուրի խեղդիչ ճիրաններէն, սալափատու պէշերու, էֆէնդիներու և մանաւանդ մեր ազգային տգրուկ ջոջ աղաներու կեղեքումներէն, հարստահարութիւններէն: Որ օրէնք, որ արդարութիւն, որ խիղճ, Թահիր փաշայի որ հայրախնամ ձեռքը ազատեց մեզ մեր դարաւոր դարդերից, մեր ծով տանջանքներից, որ դաղթականութեան հոսանքի առաջն առնուեցաւ, որ աւազակ աշիրաթը զսպուեցաւ: Ընդհակառակն, բարդուեցան մեր պարտքերը, մեր տուրքերը, օրինաւոր թէ ապօրինի: Գանձուածները՝ պաշտօնեաները, հարկահանները կերան. կերցուցին և փաշային, ու քանի մը տասնեակ տարիներու տուրքեր (վճարուած-անվճար) ծանրացան խեղճ քաղաքացու, գիւղացու շինքին և մեզ այսօրուայ անեղանելի վիճակին հասցուցին: Գաշառակեր էր Թահիրը. իր սնդուկին, փեսաներու, քրոջ որդիներու և ծանօթներու որդոց համար միայն կը մտածէր: Դրամ կը հոսէր ամէն գաւառներէն, սահմանադուխէն, ու Պարսկաստանի գիւղերու թալանի կէսը իրեն բաժին կը հասնէր: Մի տեղ որդին, միւս տեղ՝ փեսան, ուրիշ տեղ մը՝ քրոջ որդին կը

ծծէին ժողովրդի ծուծը և բաժին կը հանէին իրենց հովանաւորողին՝ հայր Թահիրին: Որո՞ւ հոգ թէ ժողովուրդը կամ կառավարութեան սնտուկը պարապ է:

Այլևս մէկ մը պէտք էր որ կառավարութեան սնտուկին ևս հոգ տանէր, յետեալ տուրքերը հաւաքէր: Ժողովուրդը օրինական կերպով պէտք էր փճացուէր, հայն՝ առանց հացի, տուն տեղի, հայաստանը՝ առանց հայի թողնուէր: Զէ՛ որ հայի դրամով՝ կառավարութեան սնտուկը, և հայաստանը՝ թիւրք, չերբէզ գաղթականներով պիտի լեցուի: Եւ ո՞վ պիտի լինէր ա՛յն մարդը, որ իրագործէր այս տասնեակ տարիներ առաջ ծրագրուածները. որ մարդ գազանը պիտի ունենար այն ձեռներեցութիւնը և կատարէր այս ամենը առանց աջ և ահակ նայելու, առանց խղճի, առանց մարդկային ու և է զգացումի, անսիրտ, անգութ, գազանէ մը աւելի անկեղծ քան Եղլարզի հովանաւորեալը, արիւնով մկրտուած և կարծիր սուլթանի կարծիքի սան Լիլ պէյը որ ուխտած է հայ տարեգրութեանց վրայ նոր անկեղծաբար մը, անջինջ սև յիշատակ մը թողուլ:

Քսան և հինգ տարուայ մնացորդ տուրքերը կը հաւաքէ, որոնց մեծագոյնը վճարուած և ընկալագիրները առնուած, բայց 96-ի կոտորածին այրուած, կորսուած են: Տուր կենդանի մարդուն, լա՛ւ. տո՛ւր. հեռացողին՝ լա՛ւ. տո՛ւր գաղթողին համար. տո՛ւր և մեռնողին համար (էօլիւտէն տա խարա՛ճ), այո՛, մեռեալից էլ կանեն. կառավարութեան վերկին է. չէ՞ք տա՛ր, — քեցէ՛ք:

Անխնայ կը գանձուին, տուններ կը մտնեն առանց տիրոջ իմաց տալու, պարտքի քանակը ցուցնելու: Ամէն տեղ խուզարկութիւն, ընտանեկան սրբապղծութիւն, պտղատու ծառեր, օրօրոցներ, թոնիրներու քարեր, քուրջեր, որբեայրիներու օրապահիկ հացն ու ձաւար-կորկուտը, ձմեռուան պարէնը, առաստաղներու գերաններն կը քանդուին, կը ծախուին, մէկ տասներորդ գնով. ո՞վ է առնողը, — իրենք ծախողները և առհասարակ թիւրքերն ու քիւրտերը: Գիւղացուց վրայ հարստահարութեանց չափն անցաւ. կանայք լվելեցան, երեսալք ձեռուեցան, մարդիկ խեղդուեցան, կախուեցան աղբանոցներու վրայ: Մալ-տաւար, ոչխար չմնաց՝ քաղաք բերուեցաւ և ծախուեցաւ: Պարտքը որո՞ւն է, ապրանքը որո՞ւն՝ նայող չկայ: Գօնախներուն, առաջնորդարանին և այլ տեղերու դիմում ընողները իբր ֆէսաա (խուլարաբար) ձեռքակալուած՝ բանտերու խորերը կը տանջուին: Նոր Գիւղի ուսը, հայոց Զորի քանի մը գիւղերու ուսները դեռ բանտն են: Առաջնորդարանի քանիցս խնդրանքներու վրայ քաղաքական ժողովը հրաժարական տուաւ: Աղթամարի կաթողիկոսութեան տեղապահը Պօլիս հեռագրեց. ամէն ինչ զուր անցաւ, և սովալուկ գայլը ա՛լ աւելի խտուցուց գանձելու եղանակը: Ոչ ոքի չսեղ, ոչ ոքի չխնայել, — այս է Լիլ պէյի նշաւ. նախնաւ և իր տուած երդումն ու խոստումը Եղլարզի արիւնոտ մարդասպանին: Մինչև իսկ Փրանսական գօնախի թարգման Միհրան էֆ. Թարկուկեանից ևս պահանջեց նրա թէ՛ թիւլի (վաստակի) տուրքն, ինչ որ գօնախը հրամայած էր չտալ՝ իբր ապօրինի պահանջ: "Սուգիսս կիտի ուր կիաս" *) առածը լաւ ըմբռնած է կուսակալը: "Գօնախը քիմ տինէ՛ր". հրամայեց թահախարներին տուն մտնել և ապրանքը քաշել: Գօնախը իմանալով անոնց փորհուրդը, իւր թիւրք գաւաղը դինք և թարգմանի դռան վրայ պահապան դրաւ՝ հրամայելով արգիլել ներս մտնողին և հակառակ պարագային՝ կրակել ոստիկաններու վրայ: Առջի օր թահախարները բաւականացան դռան քանի մը հարուած տալ և հեռանալ, ըսպաւելով և յուսալով որ կարող են գանձել՝ Միհրանին պատահելով: Բայց միւս օրը նոր հրամանով աւելի հեռապղծեցին դուռ կոտորելուն, սակայն արգելքի. հանդիպեցան: Այդ

(* Ժողովրդական առած է, որ սրախօսաբար կ'որոշմամբ:

կիրակին (ծաղկազարդին) ռուսական և ֆրանսական գոն-սիւնները իրենց թարգմաններով, երեւի այդ խնդրով, կուսա-կալի քողն էին, ձինչև երեկոյեան ժամը 11ը: Անկէ վերջ երկու գոնսիւնները տուն վերադարձան: Բիշ վերջ, երկու թարգմաններն ևս կառքով վերադարձան: Ոստիկանները Միհ-րանին կապաւեին: Կառքը անցաւ Խաչ փողոցի ոստիկանա-տունից, հոն ուղեցին բռնել, բայց որովհետեւ հոն հրապա-րակ էր, թողին ձինչև որ կառքը անցաւ փոքր Քէնտրչին, ուր կը գտնուի ռուսական և ֆրանսական գոնսիւններու տները և ֆրանսական թարգմանի տունը, 30-40 քաջ հե-ռաւորութեամբ: Ոստիկանները կառքը սանձեցին և կեցու-ցին: Ռուսական թարգման Մարտիրոս Էֆ. (Մշեցի) հրամա-յեց իր գաւաղին և կառապանին խփել ոստիկաններուն. ոս-տիկանները տեղի չտուին և Միհրանը կառքից վար բերելով քաշկրտեցին, չնայած որ գաւաղը կարգիլէր ի զուր: Միհ-րան շնչասպառ ոստիկաններու ձեռքերէն կը տարուէր, հո-ղաթաւաւ: Գոնսիւնները լսելով անմիջապէս վրայ հասան և բա-ւական յոգնելէ ետք՝ հազիւ ազատեցին և կառք դնելով կու-սակալին դացին: Դիշերը երկար առէն մնացին կուսակալի քով այդ խնդրոյ համար ու ծիւս օրը հեռագրեցին իրենց դեսպաններուն և վերջացաւ խնդիրը՝ այլևս դեսպանական և եղբայր կարգադրութեան թողնուելով: Միհրան քանի ճը օր հիւանդացաւ. կառավարական բժիշկները նայեցին և ձեռուե-լու կամ քաշկրտութիւն արդիւնք ըլլալ հաստատեցին: Այնու-հետեւ քանի ճը օր գոնսիւնները զինուած գաւաղներով պտը-տեցան, ցուցնելով թէ իրենց անձին ևս վտանգ չայ:

Ահա՛, սիրելի ընթերցողներ, երևակայեցէք բռնութեանց չափն ու սաստկութիւնը, որ ձինչև իսկ կը բարձրանայ օ-տար գոնսիւնի թարգմանի վրայ, ո՛ւր կը մնայ ուրեմն գիւ-ղերու ծով խորշերու ձէջ կատարուած ահուկի վայրագու-թիւնները... Այո՛, տխուր է իրականութիւնը: Եղբայրները շատ ու այլազան են, ձէկը ձէկէն աւելի աղէկարշ, սրտաճմիկ, որոնց ի տես ա՛յ անկարելի է տուիլ, համբերել պաղարիւն ու անդրայ անտարբերութեամբ:

Դանք Աղթամարի դէպքին: Ախլաթի քանի ճը գիւղեր աւերի ու կոտորածի էին ճառնուած: Կարկառի ձէջ երկու յեղափոխականներ երեցած լինելուն համար՝ գիւղը կայքը-ւի: Յեղափոխականներէն ութը հոգի փախչելով՝ Աղթամար կապաստանին: Կառավարութիւնը կը հետապնդէ. 4-500 զօրքով կղզին կը պաշարէ: Սարսափի օրեր էին, ժողովուր-դը կձախք դարձաւ, կոտորածի ուրուականը կանխատեսելով: Նաւահանգիստները պաշարուեցան, բոլոր նաւերը բռնը-ւեցան և զօրքերով լեցուելով՝ ծովը պատերազմական դրու-թեան տակ դրուեցաւ: Լաւ փաստ էր կուսակալին համար, իր փնտռածը այդ էր. ֆրանսական թարգմանի խնդրի տաք մի-ջոցն էր և Միհրան հիւանդ: Ռեքակոմիսիոնը սկսուեց, ե-կեղեցիներ, շէնքեր աւրուեցան, զօրքը նաւերով առաջացաւ կղզին, սակայն ցամաքի մօտեցած և ցամաք ելնելու պա-հուն ընդդիմութեան հանդիպելով և երկու զինուոր վերաւոր ու ձեռած թողնելով՝ շուտով նաւերը յետ ձգուեցան, նոր և աւելի ուժերով յարձակում գործելու: Առջի օր ընդդիմութեան հանդիպելով՝ զիշերը ամբողջ նաւերը լուսավառ վիճա-կով ծովի վրայ խուզարկութիւն կը կատարէին, չլլայ որ փախչէին, սակայն մեր բաղդից ութը զինուորները կը յաջո-ղին փախչել և ցամաք ելնել: Զինուորականութիւնը յաջողօր օրը փստահ իր որսի ձեռք ձգելուն՝ նոր թափով և ուժով յարձակում գործեց կղզիի վրայ և այս անգամ ընդդիմու-թեան չհանդիպելով՝ ցամաք ելաւ, «Փատիշահըմ չօք եաշա» սալավաթը կանչեց և յաղթական «մարշ»ով սկսեց անխնայ գնդակահարել շէնքեր և ապառաժներ, կարծելով թէ յեղա-փոխականները ներսը պահուած կը լինին: Մխալուած էր իր որսի ճախն, ալ կը մնար իր թոյնը թափել շէնքերու, ե-

կեղեցական անօթներու և սպաններու վրայ: Սրբապղծեցին տաճարը, թալանեցին Աղթամարի հարստութիւնները, շուր-ջառներ, փիլոններ, թագեր՝ բղկոտեցան, կոտորուեցան, ար-ծաթեղէնները աւարի առնուեցան, կորուստը քանի ճը հա-զարի կը հասնի:

Ընթերցողներս, պահ՛ ճը ձեզ դարձէք, այս արեան աշ-խարհի, բոց ու աւեր վաթանի, չոր ու ցամաք գիւղացու կեանքը մտաբերեցէ՛ք: Հալածանքը իր սաստկութեան է հա-սած: Սովը կը ճարակէ, Յիշեցէ՛ք Վասպուրականը, ան ար-եան օրերի ձէջ է:

ՄԱՐՏԻԿ

29 (հ. տ.) մայիս 1907

Վ. Ա. Ն.

ՆԱԽԱԿ ՄՈՒՇԻՅ

Երկրի նեղութիւնը աննկարագրելի է, ցորեանի բի-լէն ինն մէճիտ-երկու ոսկիի ելած է և կկուր՝ 120 զու-րուշի. բնականաբար, այս տարի ալ ցանելու համար ներմ չափիտի ըլլայ և յաջորդ տարին ալ նեղութիւն պիտի կրէ ժողովուրդը:

Ցաւ ի սիրտ կը յայտնեմ, որ Պուլանըխի և Խլա-թայ բոլոր գիւղերն ու Բաղէշի շրջակայքը տեղական կուսակալին դիմելով, թէրքի թէպաա (հպատակութիւնը ձգել) կընեն, և կը վճարեն իրենց պարտքը: Գոր ունին կառավարութեան ու ապա՝ ներկայանալով ռուսական հիւպատոսին, կարճաճաղրուին ռուսահպատակ՝ հետըզ-հետէ գաղթելու համար: Անցեալ տարուայ սկստեմբե-րին այդ հրամանն եկած է կուսակալութեան, որ այլևս գնացողներուն արգելք չըլլար. միւս կողմէն անտանելի հարստահարութիւնը ժողովուրդը փախչելու և դաղ-թելու կատիպէ. այս հոսանքը կը տարածուի գաւառներ ու գիւղեր: Իրողութիւնը պատրիարքին հաղորդուած է որպէսզի փութայ առաջն առնել, այդ երկրաւեր շարժ-ման: Բայց ի զուր:

Ուրիշ կողմերէ ալ կիմացնեն ձեզի, թէ երկիրը կա-մայանայ և Հայաստանի կեդրոնական գաւառները հա-յերէ կը պարպուին և թուրք գաղթականներով կը լեց-ուին:

25 Մայիս, 1907, Մուշ

ՏԱՐՕՆՅԻ

ԲԱՂԷՇԻ ՎԻՃԱԿԸ

Կ. Պոլսից, յունիս 26-ից, եւրոպական թերթերին հեռա-գրուած է հետեւեալը. —

Մշոյ դաշտում թուրք զօրքերը ցրուեցին մի խումբ հա-յեր, որ իրենց վրան էին յարձակուել և իրենցից 7-ը զին-ւար և մէկ սպայ սպանել: Յարձակուող հայերից սպանուած են 20 հոգի: Թուրք և քուրդ խումբանք աւարել է չորս հայ գիւղեր:

Մշոյ դաշտի հայերը կատարեալ արհաւիրքի ձէջ են: Սպանուող հայերի թիւը կան թերթեր որ հասցրին 700-ի: Նոյն՝ այդ թերթերի տուած տեղեկութիւններից երևում է, որ Բաղէշի մէջ ծանր խռովութիւններ են տեղի ունեցել: Հինգ հազար թուրքեր յարձակուել են վալիի վրան, վերադ-րել են և «խօնախ»ից դուրս փտարել: Ժողովուրդը կտոր-կտոր է արել ոստիկանապետին և վալիի կողմակիցներին խնստ

Հաղածանքի ներառելի: 24 ժամ շարունակ հեռագրասեն-
եակը ապստամբների ձեռքին է մնացել: Քաղաքի կառա-
վարությունը անցել է գլխավորական հրամանատարի ձեռքը:
Խռովության իսկական պատճառը այն է, որ վալի
ստակալի կերպով կեղեքել է անխտիր թէ՛ քրիստոնեային
և թէ՛ ծաղկեղականին:

Տրապիզոնի վալին Բադեշ է ուղղորդած քննության համար:

ՆԱՄԱԿ ՍՕՒՈՒՄԻՑ

Վերջերս Տաճկաստանի Սև Ծովի ափերէն Հա-
րիւրաւոր Հայեր կուգան և կը ցրուին Սօխումի շըր-
ջանները: Մանրամասնութիւնը յետոյ, միայն այժմ այս-
քանը ըսեմ, որ վերջին անգամ եկողները 178 հոգի երկ-
սեռ 2-70 տարեկան գաղթական Հայեր են: Արտա-
գաղթին կողմէն տաճիկ կառավարութեան սիւլվարիներն
և Ղարա-Բօղազում գտնուող պահակաւորներ: Գաղ-
թականներն վերին աստիճանի աղքատներ են,
մերկ և բոքիկ:

17 Յունիս, 1907, Սօխում.

ԿՈՐԻԻՆ

ՆԱՄԱԿ ԿԻԼԻԿԻԱՅԻՑ

Հալէպի թեմանօթանոցները և հեծելազորքերը Պուլլարա-
կան սահմանը ուղարկուելուն պատճառով, կառավարութիւնը
ուզեց անոնց տեղը լեցնել Արաբ նոր զինուորներ հաւաքե-
լով: Արաբները խիստ ընդդիմադրութիւն ցոյց տուին, կա-
ռավարութիւնը անկարող եղաւ խիստ միջոցներու դիմել,
ուստի առաջին ձգձգումի քաղաքականութեան կը հետևի:

Եմէնէն դարձող զօրքերը Իսկէնտէրունի մէջ մեծ խռո-
վութիւն հանեցին՝ իրենց ամասականները չարուելուն համար:
Փաշան ձեռնեցին և քաղաքը կողոպտելու պատրաստուեցան:
Խռովութեանը վերջ տալու համար՝ տոկաւեցան տեղէ մը
10,000 ոսկի, տոկոսով, փոխառութիւն անել և զօրքերուն
վճարել, — այս կերպով վերջ ստացաւ այդ «ապստամբութեան»
ալ: Տեսնելու էր թէ ինչպէս զօրքերը բարձրաձայն, հայ-
հոյակից բառերով կուստէին որ ո՛չ թէ իրենք այլևս գլխ-
ւորութեան չեն երթար, այլ իրենց որդիներուն ալ արգելք
կը հանդիսանան: Բէտիֆ զօրքերը սկսած են ցրուել:

2 Յունիս, 1907, Կիլիկիա.

ԿԻԼԻԿԻՅԻ

ՄԻՋԿՈՒՍԱԿՑԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐ

Հայ «Յեղափոխական Կոնգրէսը» միակ ազդու և
կարուկ միջոցն էր, որով կարելի պիտի լինէր միջ-
կուսակցական թշնամութիւններին վերջ տալ և ընդ-
հանուր համերաշխութիւն ստեղծել, գէթ էական
խնդիրների նկատմամբ, Տաճկա-Հայ Դատի լուծմանը
աշխատող Հայ յեղափոխական կուսակցութիւնների
միջև:

Ընկեր Մուրատի առաջարկը զալիս էր մի ան-
յետաձգելի պահանջի բաւականութիւն տալու:

Կուսակցութեան Կեդրոնական Վարչութիւնը
«Հայ Յեղափոխական Կոնգրէս»ի գաղափարը սկզբուն-
քով ընդունեց, և այդպէս էլ յայտարարեց, կան-
խապէս հաւատացած լինելով, որ ընկեր Մուրատի

առաջարկի առաջ կարեւորութիւնը և անհրաժեշտու-
թիւնը պիտի գնահատուէր թէ՛ Հասարակութեան և
թէ՛ յեղափոխական կուսակցութիւնների կողմից:

Ու մենք չսխալուեցանք:

Հայ ժողովրդի չէզոք մասի արտայայտած ցանկութիւն-
ները, կուսակցական և ոչ կուսակցական շատ թերթերի
գրածները, ինչպէս և զանազան տեղերից մեր ստացած
նամակները, եկան հաստատելու որ «Կոնգրէս»ի գուժա-
րուժը, համերաշխութիւնը դարձել էր հրամայական
մի պահանջ, որ այլևս չէր կարելի անտես անել:

Ընդհանուր տրամադրութիւնից բացառութիւն
կազմեց Հայ Յեղ. Դաշնակցութեան վերջին
Ընդհանուր Ժողովը, որը այդ մասին հակադրութիւն
լինելով, դրել է իր պատճառարանութիւնները:

Մեր պատասխանը տալուց առաջ, նախ տալիս ենք
հարազատ պատճէնը այն գրութիւնների, որ մեր և
Դաշնակցութեան մէջ տեղի է ունեցել այդ և յարա-
կից խնդիրների առթիւ: Իսկ այդպէս վարուժ ենք
ներա համար, որովհետեւ Դաշնակցութեան վարիչ
մարմինը մեզ հրապարակով պատասխանեց:

Կուսակցութեան Կեդրոնական Վարչութիւնը
(16 մարտ 1907, թ. 648) հետեւեալ գրութիւնն է ուղղել
Հայ Յեղ. Դաշնակցութեան Ընդհանուր Ժողովին:

ՀԱՅ ՅԵՂԱՓՈԽԱԿԱՆ ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ
ՊԼԱՏԳԱՄԱՌՈՐԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎԻՆ

Յարգելի Հայրենակիցներ,

Հնչակեան Կուսակցութեան Կեդրոնական Վարչութիւնը
անկեղծ սրտով շնորհաւորելով Կուսակցութեանը Պատգամա-
ւորական Ժողովի գումարումը, սրանով զալիս է Ձեր ուշա-
դրութիւնը հրաւիրելու հետեւեալ կարեւոր խնդիրների վրայ:

1).— Հնչակեանների և Դաշնակցականների միջև տեղի
ունեցած մի կարգ ողբալի ընդհարումները և սպանութիւնները ա-
ռիթ էին տուել Կուսակցութեան Հինգերորդ Պատգամաւորական
Ժողովին բանակցութեան մէջ մտնելու Կուսակցութեանը Ա-
րեւմտեան Բիւրօյի հետ՝ միջնակուսակցական լազիստների ա-
ռաջն առնելու նպատակով:

Այդ նկատմամբ երկուստեք եղած հաղորդագրութիւնները,
որքան որ լի բարի ցանկութիւններով և իղձերով, ոսկայն,
դժբաղդաբար, որոշեալ մի արդիւնքի հասցրին, ու եղբայրա-
սպանութիւնը շարունակեց գոյութիւն ունենալ:

Իրերի այդ ցաւալի դրութիւնը աչքի առաջ ունենալով՝
Կուսակցութեան Կեդրոնական Վարչութիւնը, թիւ 356 իր
նամակով պարտականութիւն համարեց նորից Արեւմտեան Բիւ-
րօյի ուշադրութիւնը հրաւիրելու կատարուած կուսակցական
չարքների վրայ և, ի թիւս այլոց, առաջարկելու «Հնչակեան և
Դաշնակցական լիազօր անձնաւորութիւններից իրաւափոխա-
կան մի առեան կազմել, որ իրեն նպատակ ունենար, փոխա-
դարձ համաձայնութեամբ, որոշ արամադրութիւններ ձգակելու
և անհրաժեշտ յանձնառութիւններ պարտաւորիչ դարձնելու,
որպէսզէն այլևս երկու կուսակցութիւնների միջև չյառաջանան
եղբայրասպանութիւններ և զանազան ցաւալի դէպքեր»:

Կուսակցութեանը Արեւմտեան Բիւրօն թիւ 59-ը իր պա-
տասխանադրով՝ սկզբունքով մեր առաջարկին դէմ չլինելով,
յայտնած էր որ այդ խնդիրը «քննութեան պիտի ենթարկուի
յառաջիկայ Ընդհանուր Ժողովում»:

Այժմ էր Ընդհանուր Ժողովը գումարուած է՝ Կեդրոնա-
կան Վարչութիւնն Հայ Յեղափոխութեան վեհագոյն շահը աչքի

առաջ ունենալով, իր պարտականութիւնն է համարում գրել և ժողովրդի ուշադրութիւնը հրաւիրել այդ խնդրի նկատմամբ:

Լիալոյս ենք, որ դուք ո՛չ միայն չէք զանալ Միջնորդ Դատարանի սկզբունքը ընդունելու և պարտաւորիչ դարձրելու Ձեր բոլոր ծարմիրների համար, այլև կծշակէք կանոնական յատուկ տրամադրութիւններ և ձեռք կառնէք առանձին միջոցներ միջնակուսակցական ընդհարումներին և եղբայրասպանութիւններին մի անգամ ընդ միշտ վերջ տալու:

Այդ նկատմամբ մեր վրայ ընկած պարտականութիւնը մինչև ցարդ մենք կատարած ենք և պատրաստ ենք կատարելու, նոյնը Ձեզնից յուսալու իրաւունքով:

2. — Աչքի առաջ ունենալով բռնութեան լծի տակ հեծող Հայ ժողովրդի իրաւացի և հրամայական պահանջը. աչքի առաջ ունենալով այն դժուար հանգամանքները, որ թուրք բռնապետութիւնը և նրա նեցուկ եղողները ստեղծել են Հայկական Դատի համար, աչքի առաջ ունենալով և այն տխուր իրողութիւնը թէ ինչպէս մեր մէջ տիրող միջնակուսակցական անտեղի կռիւները և փոխադարձ ընդհարումները թուլացնում, ջլատում և փլատում են Հայ յեղափոխական գործի յաջողութեանը՝ կուսակցութեանս Կեդրոնական վարչութիւնը ամենայն պատրաստակամութեամբ ընդունեց ընկեր Մուրատի առաջարկը («Հնչակ» թիւ 9-10, 1906), այն է՝ կազմել մի «Հայ Յեղափոխական Կօնգրէս», որին մասնակցէին ծաղկահայ Դատի լուծմանը աշխատող բոլոր Հայ Կուսակցութիւնները:

Քաջայոյս ենք, որ Պատգ, ժողովդ այդ առաջարկը ևս խորհրդակցութեան առարկայ կդարձնի և իր կողմից էլ Հնարաւոր ամէն միջոցներ ձեռք կառնի, Հայ Յեղափոխութեան այդ կենսական պահանջին շուտափոյթ բաւարարութիւն տալու:

Հաճեցէք ընդունել մեր ընկերական ողջոյնները և մեր յարգանաց հաւաստիքը:

Ի դիմաց ՀՆՁԱԿԵԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆ
ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ՎԱՐՉՈՒԹԵԱՆ

Նտենադպիր (կնիք) Նտենապետ (ստորագրութիւն)

Հայ Յեղ. Դաշնակցութեան Արեւմտեան Բիւրօն (15 յունիս 1907) մեզ տուել է հետևեալ պատասխանը:

ՀՆՁԱԿԵԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆ
ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ՎԱՐՉՈՒԹԵԱՆ
ՊԱՐԻՋ

Յարգելի Հայրենակիցներ,

Ի պատասխան Ձեր պաշտօնական դիմումի, ուղղած Հ. Յ. Դաշնակցութեան Չորրորդ Ընդհանուր ժողովին, ներփակ ուղարկում ենք «ԴՐՕՇԱԿԻ» համարը, ուր սպաղարած է (երես 74) ժողովի պաշտօնական պատասխանը:

Լիալոյս ենք, որ միջկուսակցային ատեանի հաստատումով կարող կլինիք հասնել Ձեզ և մեզ ցանկալի նպատակին, — վերացնել կուսակցական անախորժ և փնասակար ընդհարումները և ճանապարհ բանալ՝ մօտ ապագայում համեալա զործունէութեան համար:

Ձերմ յարգանքներով՝
ԱՐԵՒՄՏԵԱՆ ԲԻՒՐՕ
(կնիք)

ՄԵՐ ՊԱՏԱՍԻՆԸ

Արեւմտեան Բիւրօն լիալոյս է, որ միջկուսակցական ատեանի հաստատումով կարելի կլինի ո՛չ միայն կուսակցական անախորժ և փնասակար ընդհա-

րումները վերացնել, այլև մօտ ապագայում համեալա զործունէութեան հասնել:

Որ միջկուսակցական ատեանի հաստատութիւնը կատարեալ մի պահանջ էր դարձել, — դրա մասին կասկած անգամ չի կարող լինել: Այդ հաստատութեամբ այսուհետև կարելի պիտի լինի շատ չարիքների առաջն առնել և չթողնել որ յեղափոխական գործը տուժի անգիտակիցների և անպարտաճանաչների ձեռքից:

Հնչակեան և Դաշնակցական մարմինները այսուհետև ունեն մի հաստատութիւն, որով կարող են լուծել իրենց մէջ եղած միջկուսակցական վէճերը. Հայ յեղափոխութեան շահը պահանջում է, որ երկուստեք ոչ մի անկեղծ ջանք չխնայուի այդ հաստատութեան դիմելու հարկաւորած դէպքում և նրան պէտք եղած ծաւալը ու զարգացումը տալու:

Դաշնակցութեան Ընդհ. ժողովը իր որոշումներով Հայ Յեղ. Կօնգրէսի գումարումը ներկայումս համարում է «վաղաժամ»:

Մենք տրամադծօրէն հակառակ ենք այդ կարծիքին, ո՛չ միայն այդպիսի մի Կօնգրէսի գումարումը վաղաժամ չէ, այլ շատ ու շատ ուշ է մնացած:

Բաւական է լինել անկեղծ, բարձր կուսակցական նեղ թելադրանքներից, աչքի առաջ ունենալ Արեւելեան Խնդրի ժամանակակից բնաւորութիւնը, թուրք բռնակալութեան Հայ ժողովրդի համար ստեղծած դրութիւնը, մօտիկ ժամանակներում գալիք բարդութիւնները և Հայ յեղափոխական ոյժի բոլորովին անհամապատասխան լինելը, — որպէսզի պարզ իրականութիւն լինի այն, որ Կօնգրէսի գումարումը արդարեւ անյետաձգելի է և հըրամայական:

Եթէ մեր մէջ կայ մի կուսակցութիւն, որ կարծում է թէ ինքը արդէն մթերած ունի կամ կարող է մթերել բաւականաչափ ոյժ՝ Հայկական Հարցի յեղափոխականապէս լուծմանը բաւականութիւն տալու չափ — նա ինքը չարաչար սխալուում է և սխալեցնում է ուրիշներին էլ:

Արաբների աշխարհագրական դիրքը, նրանց մասսայական զինումը, ռազմամթերք ունենալու յարմարութիւնները, ինչպէս և շահագրգիռ պետութիւնների բացայայտ օգնութիւնը մենք չունինք և դժուար թէ կարողանանք էլ ունենալ, եթէ իրերի ներկայ ընթացքը շարունակուի:

Ունենք մենք Մակեդոնական Խնդրի լուծմանը աշխատող յեղափոխական կուսակցութիւնների ոյժը և նրանց բազմապիսի յարմարութիւնները: — Բնաւերէք:

Եթէ յեղափոխութիւնը մի միջոց է, որով կարող պիտի լինինք Հայ ժողովրդին ազատել սուլթանական բռնութիւններից — ինչո՞ւ քաջութիւն չունենալ խոստովանելու, որ այժմ մենք պահանջում ալ

ոյժը չունինք: Խոստովանի՛նք որ չունինք, և միջոց-
ներ գտնենք ունենալ, և ահա այդ միջոց-
ներն են Հայ Յեղ. Կոնգրէսի գումարումը և
կուսակցութիւնների ընդհանուր համերաշ-
խութիւնը՝ գէթ մի քանի անցեալների բնաւո-
րութիւն ունեցող տեխնիքական խնդիրների մասին:

Մեր անդրդուելի համոզումն է, որ հայ ժո-
ղովուրդը պէտք եղածից աւելի ոյժ ունի իր ծոցի
մէջ, իր Դատը առաջ տանելու, բայց կուսակցա-
կան խռովութիւնները, կուսակցական ջլատումները,
եղբայրասպանութիւնները... ամէն ինչ չէզոքացնում
և ամրութեան են դատապարտում:

Մենք այստեղ տառնեակ օրինակներ կարող
էինք բերել, հաստատելու համար թէ ինչպէս կու-
սակցական ճղճիմ հաշիւները ո՛չ միայն փնտրում,
ո՛չ միայն վտանգում, այլ պարզապէս սպանում են
Հայ Յեղափոխական Դործը: Ռուսների, վրացիների,
լեհերի... մէջ էլ կան քաղաքական կուսակցու-
թիւններ, բայց նրանք երբեք չեն գործում կուսակցա-
կան այն չարիքները, ինչոր կատարում է մեր մէջ:
Նրանց կուսակցական կեանքը կանոնաւորուել է,
մերը դեռ ամէն ինչ խառնի խառն, և բուն
նպատակից շեղուող բնաւորութիւն է ստացել:

Ու եղբայրացնում ենք, որ Հայ Յեղ. Կոնգրէսի
շուտափոխ զուգարումը աւելի քան ան-
հրաժեշտ է, մենք այնտեղ աւելի լաւ իրարու
կարող ենք հասկանալ, քան թէ պաշտօնական նա-
մակներով և հրապարակային գրութիւններով:

Ինչո՞ւ համար Դաշնակցութեան բարձրագոյն
մարմինը «վաղաժամ» է համարում հայ կուսակցու-
թիւնների Կոնգրէսի գումարումը, երբ իր կուսակ-
ցութիւնը արդէն Կոնգրէսներ է գումարում և գումա-
րելու առաջարկներ է անում թուրքերին, քրդերին,
ալբանացիներին. ինչո՞վ բացատրել այդ:

Եթէ մի խնդրի առթիւ հասկացողութեան
զալու համար կարելի է թուրքերի հետ երկու անգամ ժո-
ղովի գալ, կարծում ենք որ մի անգամ էլ կարելի
է գալ և՛ հայ կուսակցութիւնների հետ, այդտեղ եր-
կիւղ կրելու ոչինչ չկայ: Առ առաւելն կարող է
լինել անհամաձայնութիւն, որի պատճառը պաշ-
տօնապէս կպարզուի և հասարակութեան
առաջը կդրուի: Բայց ինչո՞ւ չկարծել թէ կարող
է լինել և՛ համաձայնութիւն, գէթ կենսական նը-
շանակութիւն ունեցող խնդիրների մասին: Միթէ՞
մենք իրարուց այնքան խորթացել ենք, որ հասա-
րական մի գործի մասին իրարու մօտ պաշտօնապէս
գալ և խօսել չենք կարող:

Իր նկատումների երրորդ կէտի մէջ Դաշնակ-
ցութեան բարձ. մարմինը ասում է, որ հայ յեղա-
փոխական կուսակցութիւնների Կոնգրէսի հարցը լուրջ
նշանակութիւն կարող է ունենալ այն դէպքում
միայն, երբ Երկրում, բացի Դաշնակցական մարմին-
ներից, գոյութիւն կունենան Հնչակեան և այլ յե-

ղափոխական մարմիններ էլ:

Եթէ այդպիսի մի կարծիք կուսակցական նեղ
հաշիւներից է բղխում, — դա լուրջ նշանակութիւն
չի կարող ունենալ, այնպիսի մի մեծ խնդրի ա-
ռաջ, որպիսին է Հայ Յեղ. Կոնգրէսի գումարումը:
Իսկ եթէ դա ասում է որպէս փաստ, որպէս իրողութիւն,
այն ժամանակ մենք հակադրում ենք մեր
բացարձակ հերքումը և յայտարարում
որ դա բոլորովին սխալ է:

Եթէ այդպիսի մի կարծիք երևան դուրս Կոնգ-
րէսի մէջ, մենք ամենադիւրին միջոցը կունենալինք
հաստատելու, որ Երկրի մէջ ո՛չ միայն Հնչակ-
եան մարմիններ կան, այլ տեղ տեղ նրանք թէ
թուով և թէ որակով գերազանցում են դաշնակցա-
կաններից, թէև կան տեղեր էլ, որ Դաշնակցա-
կանները մեղանից շատ են:

Տարբերութիւնն այն է, որ այլ է երկրի մէջ
ունենալ յեղափոխական մարմիններ մեր տեսակէտով,
այլ՝ Դաշնակցութեան:

Աւելի քան տարօրինակ ենք գտնում Դաշնակ-
ցական Բնդհանուր Ժողովի այն տրամաբանութիւնը,
որ ասում է թէ Հնչակեանութեան և Դաշնակցութեան
մէջ համերաշխ գործունէութիւն կարող է տեղի ու-
նենալ միայն այն դէպքում, երբ Հնչակեան տեղական
մարմինները իրենց առօրեայ ընթացքով և յեղափո-
խական գործունէութեամբ վստահութիւն կներշնչեն
դաշնակցական մարմիններին:

Այստեղ անշուշտ հարց է գալիս, թէ արդեօք
Դաշնակցութեան տեղական մարմինները, որպէս յեղափո-
խական կազմակերպութիւններ, վայելա՞ծ կամ վայելո՞ւմ են
Հնչակեան տեղական մարմինների վստահութիւնը: Պա-
տասխանն է որ՝ ոչ:

Միւս հարցն է՝ թէ արդեօք դաշնակցական մարմինների
առօրեայ ընթացքը և գործունէութիւնը յեղափոխական
գործունէութիւն նկատուե՞լ է Հնչակեանութեան կողմից:
Հէնց խնդիրն էլ այն է, որ Դաշնակցութեան ընդ-
գրկած գործունէութեան եղանակը Հնչակեանների կողմից
նկատուել է աւելի փնտրակար, քան օգտակար, աւելի
հակադիմադրական՝ քան յեղափոխական: Քանի որ
Դաշնակցութեան «ցուցական» տաքտիկան Հնչակեանու-
թիւնը համարում է սխալ, անհամապատասխան և
հետեւաբար փնտրակար հայ յեղափոխական գործի յա-
ջողութեանը, — ուրեմն այդտեղից էլ պիտի յառաջա-
նային փոխադարձ անվստահութիւններ, ընդհարում-
ներ և նոյն իսկ թշնամութիւններ: Սա պարզ չէ՞: —

Իսկ թէ ո՞ր կուսակցութեան տաքտիքական
հայեցակէտերն են ուղիղ և համապատասխան իրակա-
նութեան — դա աւելի կպարզուէր Կոնգրէսի մէջ, քանի-
որ այնտեղ աւելի ազատօրէն կարելի էր խօսել:

Անուամենայնիւ՝ մենք կարծում ենք որ այժմ
աւելի դիւրութեամբ կարող ենք հասկացողութեան
զալ ընդհանրական մի քանի կարևոր խնդիրների
մասին:

Առաջ Հնչակեան և Դաշնակցական տեղական մարմինները իրարու հակառակում, իրարու թշնամանում էին, որովհետև մին սօցիալիստ էր, միւսը՝ ոչ սօցիալիստ: Այժմս երբ Դաշնակցութիւնը Հարկադրական սօցիալիզմը անբաժան նկատել հայկական Դատից էր, ասել է թէ համեմատելով զորք ու նէոսթեան խոչնդոտ հանդիսացող աղդակներէց մի մեծը վերացել է:

Մնացել է «ցուցական», եղանակը, որ Դաշնակցութիւնը նորից ընդգրկել է, թէև մի ժամանակ իր «տեղական մարմինները» յայտարարում էին թէ թողել են — այդ «ցուցական» գործունէութիւնը մենք նկատում ենք աւելի վնասակար, քան օգտակար: Յեղափոխուող ազգերի պատմութիւնը, հայ լեզուաբանութեան մօտիկ անցեալը ասում է, որ ո՛չ միայն մենք չենք սխալուում, այլ մեր ասածը պարզ մի ճշարտութիւն է և հետևանք այն իրականութեան, որի մէջ մենք ապրում ենք, ինչպիսի իրականութեան մէջ երբեմն ապրել են մեզ նման ուրիշ ազգեր էլ:

Սրանք խնդիրներ են՝ որոնց կարելի է համարձակութեամբ մօտենալ միայն Կօնգրէսի մէջ, և յոյս ունենք որ «Հայ Յեղափոխական Կօնգրէսը» գումարուելով այդ խնդիրներին վերջ կտայ և փոխադարձ համերաշխութիւն ու հասկացողութիւն կբերի:

Մեր համոզմունքով Հայ Յեղ. Կօնգրէսի գումարումը բացարձակ անհրաժեշտութիւն լինելով՝ մենք անդուլ ջանքով այդ ուղղութեամբ կաշխատենք:

ՆՈՒՐԱՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Պարսկաստանի Հնչակեան Մասնաճիւղերի Գործադիր Գործադիր Կանձարանում ստացուել են՝ 1906 Սեպ. 11-ից 1907 Մարտ 1-ը հետեւեալ գումարները.

Մարաղի Մ.Պ-ից, Մամիկոնեանի միջոցաւ՝ 500, Լեռնաց եղբայրներից՝ Նւէր՝ 2000, Անդրանիկ Ժ-ից՝ 1000, Եղբայրներ ոմն՝ 500, ոմն Զ. Ի-ից՝ 750, Զ. Բ-ից՝ 500, Բ. Ս. ոմն՝ 300, Եղբ. Բ-ից՝ 300, Միւսի լուս. ծախ Խաչէի՝ 42, Ոմանք Ա.՝ 500, ոմն Կամիւրաբայից՝ 200, Բժ-ից՝ 10, Գ. Մ. Ա-ից՝ 5, Ն. Տ. Օ-ից՝ 10, Ատրպ. կեղոն. Մամաճիւղից՝ 583 ղո. 60 կոպ. Նապօլիտից՝ (5 օսմ. ոսկի) 242 ղո. 50 կոպ., 1906 Դեկ. 27-ի ներկայացումից՝ 1047 ղո., 1906 Սեպ. 11-ի Մալաթի-գիւլ խմբի ընտանեկան երեկոյթից՝ 300 ղո., 1907 Մարտ 1-ի ներկայացումից՝ 950 ղո., ընկեր չասօյից Նւէր՝ 150 ղո.: Գումարն է՝ 9892 ղո. 10 կոպէկ:

Նաև՝ ճայիս ամսում ստացուել են.—

Ընդէր մ-ից նախագահի միջոցով 1000 ղոան, Համատանի ընկերներից՝ Թ. Գրիգորեանի միջոցով՝ 500, Մարաղայի խմբի միջոցով՝ 200, Մալաթի-գիւլի մ-ից՝ 500: Գումար 2,200 ղոան:

Ատրպատականի Հնչակեան կեղ. Մ-ի գանձարանում ստացուել են՝ 1906 Մարտ 16-ից 1906 Սեպ. 16-ը.

Ա. Տ-Կ-եանից Նւէր՝ 20, Սո. Ե-եանից՝ 100, Աղ. Մ. Միւ-ից՝ 20, Արմ. Ե. ընկ. Ից՝ 12, Հասօյից՝ 100, Պ. Միւ-ից՝ 50, «Կայծակ» խմբից՝ 40, Բարաշանից՝ Միւսի Գրիգորեանից չմ. 50, Միւ. Տ-Ման-ից՝ 30 Սե. Բ-եանից՝ 50, Երկաթից՝ 50, Ա. Տ-Կ-ից՝ 20, Վաղ. Զար-ից՝ 30, Զ. Միւ-ից՝ 30, Սիմոնի տան Խնչոյից՝ 26, Մարաղի Մամաճիւղից՝ 300, «Մուրառ» խմբից՝ 30 ղոան: Գումարն է՝ 958 ղոան:

Ապրիլի 2-ը. Հնչ. Մ-ի գանձարանում ստացուել են, 1906 Մայիսից 1907 Յուն. 2-ը՝ հետեւեալ գումարները.

Արարատ խմբի խմբապետ Վազգէնից՝ 44, «Կայծակ» խմբից՝ 35, Մարաշի խմբից՝ 74, Լաւալայի «Կայծակ» խմբից՝ 72, Տէր-Կարից՝ 29, Զաղ-Գրիգորից՝ 10, Կարապետից՝ 8, Դարբ. Բաղդից՝ 14, Խոյի «Մուրառ» խմբից՝ 10, «Զէյթուն» Ե. «Արմի» խմբից՝ 40, Կարապետից՝ 137, Խոյի խմբից՝ 70, Փայաշուկի ոմնից՝ 40, Մամ. Բ-եանից Նւէր՝ 100, Մամ. Միւ. Յակոբեանից՝ 100, Մայ Օման-եանից՝ 100, Եւանգէլից՝ 50, Խաչ-Խաչ-ից՝ 80, Մնտ. Մարի՝ 60, Առ. Բար. 50, Աւագ, Զինար 80, Հաս Մանակ 150, Խոյ. Փէթէրից՝ 100, Խոյ Սիգրէթ՝ 30, Խոյ. Սերոբ՝ 8, Փայաշուկում 1907 Յուն. 1-ի ներկայացումից՝ 300 ղոան: Գումարն է՝ 1791 ղոան:

Մարաղայի Հնչ. Մ-ի գանձարանում ստացուել են 1906 Հոկ. 20-ից 1907 Փետր. 20-ը.

Նուէրներ. Եղբայր Թումանեանից՝ 70, Բէգ Նազարեանից՝ 30, Զար. Յովսէփեանից՝ 20, ոմն 10, Ար. Մ. Անդրէասեանից՝ 30, Թում. Խուսովեանից՝ 80, Մարգ. Մ-Բաւալեանից՝ 20, Զար. Բարաշ-եանից՝ 10, Համ. Օրտուխեանից՝ 10, Մեւր. Մարգոսեանից՝ 10, Կրտ. Բէգլարեանից՝ 50, Գր. Բարոյեանից՝ 40, Ա. Ե. Մ. Աղաբէգ-եանից՝ 30, Մարգ. Տ. Յակոբեանից՝ 30, Աս. Մարգարեանից՝ 30, Ծս. Ծսայեանից՝ 30, Աս. Վարդանեանից՝ 30: Գումար 560 ղոան:

1906 Թուի Անդամավճարներ. Խոսրովից՝ 24 ղո. 25 կոպ. «Մարտիկ» խմբի անդամներից՝ Բալբաստեանից՝ 12, Հալլատից՝ 12, Կայծակից՝ 12, Որոտից՝ 12, Ժառից՝ 6, Սերոբ փաշայից՝ 2, Կաթէ-նից՝ 6, Կամիւրաբայից՝ 4, Մայիսուայ ներկայացման Բուֆէտից՝ 10, 25, Օգոստոսի Բուֆէտից՝ 15, 15, գումար 91 ղո. 40 կոպ.: «Ժի-րայր» խմբից, —Աստուխից՝ 8, Գործից՝ 2, Դիմից՝ 5, Կործից՝ 5 ղո. 60 կոպ. 64 ղո:

«Սագունի» խմբի 1905 Թ. Դեկտ. Ի ամսավճար 14 ղո. 50 կոպ., խոյի խմբից 1906 Թուի անդամավճար՝ 75 ղո. 65 կոպ.: Գումար 90, 15: Կ. Բէգլարեանից՝ 1907 Թուի Անդամավճար՝ 50 ղոան: Ընդ. գումար 879 ղոան 80 կոպէկ:

ՊՈՒԳՐԵՇԻ ճանաչման գանձարանում ստացուել են, 1906 յունիս 1-էն՝ մինչև 1907 ապրիլ 1-ը.

Ամսավճարներ՝ 102 ֆրանք, վիճակահանութենէ գուտ շահ՝ 296, 50, վիճակահանութեան առթիւ Կ. Ե-եանէ Նուէր՝ 10, վիճակահանութեան առթիւ Գ. Ի-եանէ՝ 5, պատկերներէն 58: «Շաքէ» տիկնանց խմբէն — Կայծակ 5 ֆրանք, Վարդ՝ 2, Ար-լայոյս՝ 2, Լուսին՝ 4, Կրակ՝ 3, Սուր՝ 2, Վեհափառ՝ 2, Մատանի՝ 3 Ժիւստան՝ 2, Մասիս՝ 2: «Արար» տիկնանց խմբէն — Փամիւրիստ՝ 5, Լոյսնակ՝ 2, Կարկուտ՝ 2, Անճրեւ՝ 1, Թնթանօթ՝ 1, քար՝ 1, Աստղ՝ 3, Ոչխար՝ 2, Մատիտ՝ 2, Հաֆէ՝ 1, ֆրանք:

Պատկերներու առթիւ՝ Նուէր 5 ֆրանք: Գումար 530, ֆրանք

ՆՈՐԱՆԱՆԱՆՆԵՐ Մ-ի գանձարանում ստացուել են, 1906-ից մինչև 1907-ը.

Խոսի երեկոյթից առանձին արդիւնք՝ 10, Եղբայր Եղիստացի-ներից տարեկանը՝ 50, Զարիցից՝ «Արամանի» խմբից՝ Նուէր Ե. անդամավճարներ՝ 54, 85, Բաւալեանի «Բարաշտունեան» խմբից Նուէր 4՝ 5, Զաղաքի «Պատանի Հայաստան» խմբից՝ 1907 Թ յունիս, փետր., մարտ, ապրիլ Ե. մայիս ամսավճարները՝ ուրիշը Մեւրեանից՝ 1, 3, Յակոբ Կրակից՝ 1, 25, Նորաճիւնից՝ 1, 30, Կէօճէկից 1 ր., Տիգրանի՝ 45 Կ., Արտաշէսից՝ 80, Սիւրունից՝ 60 Կործից՝ 15, Անդրանիկից՝ 45, Հալից՝ 40, Վարդի՝ 95, Հրաչէայի՝ 50, Ընկերի՝ 50 Կրակի՝ 20, Եւանգէլի՝ 10, Տիգրանի՝ 20, Նորաճիւնի՝ 20, Հայիկի՝ 10:

Ընկ. վարչականի Թ. 4 տօմարի հաշուի՝ 3, 12, Ն. Արամեանի Ի հաշիւ պատկերների 1 ր. 70 Կ.: Ընդ. գումար 135 ր. 70 Կ.:

Ստացել ենք Աղեքսանդրիա Հրատարակուած «Ենի-Ֆիքր» (Նոր Կաղափար) անունով ասածիկերէն մի թերթ, որուն հաս-ցէն հետեւեալն է. Journal Yeni-fikr.

Poste restante Alexandrie (Egypte)

ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ գանձարանում ստացուել են հետեւեալ գումարները. —

ԽՍՏ- ՄԵՆԹ ԼՈՒԻՋԻ Մ-ՂԵՆ	—	24	Ե. Կ. Ե. անդ. ոսկի
Մուրառ	—	—	1314 ֆ.
Ա.Շ.	—	—	36 "
Մարաշ	—	—	10 "
Վիկտորիան ոմն	—	—	3 "
Ս. Զ. Ե. Գօտէլիէն ընկ. Մ. ճեռամբ Ի Նալաստ	—	—	10 տ.
Զաղաքական բանտի.	—	—	—
Ասորիկ. Գործ. Յանձնախմբէն	—	—	39 տ. 60 ս.
ԹՐՈՅԻ մ-ղէն	—	—	50 " — "

M. BELLART — 7, Rue Campagne-Première 7, (France) PARIS.

Imprimeur-Gérant EMILÉ LEBÉE